

अध्याय एक (CHAPTER ONE)

१. परिचय (Introduction)

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study)

कुनै पनि देशको सार्वभौम सिमानाभन्दा बाहिरको रोजगारीको अवसरलाई वैदेशिक रोजगार भनिन्छ । वर्तमान विश्व परिवेशमा विकसित भएको आर्थिक उदारिकरण र विश्वव्यापारीकरणको मान्यताले वैदेशिक रोजगारीको अवसरलाई विश्वव्यापी नै बनाइदिएको छ । वर्तमान समयमा सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणको एक सशक्त माध्यमको रूपमा विदेशी रोजगारीले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा भने वैदेशिक रोजगारीको मुद्दा कुनै नौलो होइन (उपाध्याय, २०७१) ।

Comment [U1]:

Comment [U2]:

Comment [U3]:

विप्रेषण भन्नाले देशको सिमाना नाघेर अर्को देशमा गएर काम गरी आर्जन गरेको आय आफ्नो देशमा आफ्नो परिवारलाई पठाएको रकम भन्ने बुझिन्छ । "Remittance is about the transfer of money by migrant worker. For a payment sent by a customer to a business, see Remittances man. A Remittance advice. For an allowance sent to an exiled person on condition that they do not return home, see remittance man. A Remittance is a transfer of money by a foreign worker to an individual in his or her home country. Money sent home by migrant comes with international aid as one of the largest financial inflows to developing countries." वैदेशिक रोजगार भन्नाले श्रमको निश्चित मुल्यको आसा अथवा व्यवस्था सहित एक देशबाट अर्को देशमा गई विभिन्न क्षेत्रमा श्रमको उपयोग गर्ने विधिलाई वैदेशिक रोजगार भनिन्छ (पण्डित, २०५७) ।

वैदेशिक रोजगारी भन्ने शब्द हाल आएर समाजमा व्यापकता पाउदै गएको छ । हाल बढ्दै गईरहेको विश्वव्यापीकरण, खुल्ला आर्थिक ब्यवस्थामा श्रमको आदन प्रदान र सर्वसुलभ सस्तो श्रमको आयात तथा निर्यातबाट उब्जिएको यो शब्द कुनै पनि देशको परिधि नाघेर अर्को देशमा जानु र श्रमको मुल्य लिनु वैदेशिक रोजगारको सरल परिभाषा हो । नेपालको सन्दर्भमा पनि कामको शिलशिलामा स्थानान्तरण वा आफ्नो ठाउँ छोडेर अन्यत्र जाने गरेको कुरा इतिहासमा धेरै मात्रामा धेरै मात्रामा प्रमाणहरू पाइन्छ (पण्डित, २०५६) ।

नेपालीहरूको प्रमुख पेशा कृषि र कृषिमा वर्ष दिन काम गरे पनि खान पुग्ने अवस्था विद्यमान छ भने अर्कोतिर रोजगारीको अवसरको अभावले गर्दा १७/१८ वर्ष देखि ४०/४५ वर्ष सम्मका उत्पादनशील युवाहरू बेरोजगारी कारणले खाली हात वस्नु परेको छ । यि युवाहरूको रोजगारीको एकमात्र विकल्प वैदेशिक रोजगार भएकोले वर्तमान समयमा नेपाली युवाहरू जाने आउने गरेको पाइन्छ (शर्मा, २०६२) ।

नेपालमा रोजगार प्रवर्द्धनका लागि सरकारी स्तरबाट अनुकूल वातावरणको सिर्जना कार्य वि.स. २०२८ सालमा श्रम विभागको स्थापना सँगै शुरु भएको हो । तत्कालिन समयमा उद्योग मन्त्रालय अन्तर्गत स्थापित श्रम विभागबाट कारखानामा निरिक्षण र श्रम विवाद समाधान केन्द्रित रहदा विभागको कार्य क्षेत्र आन्तरीक श्रमशक्तिको व्यवस्थापन गर्नमा मात्र सीमित रहेको थियो । समयको विकास क्रमसगैँ देश भित्रको श्रम शक्तिको वैदेशिक रोजगारीमा जाने श्रम शुरु भएपछि नेपाल सरकारबाट वैदेशिक रोजगार ऐन, २०४२ जारी भयो भने २०५६ सालमा विभागको कार्य क्षेत्र विस्तार गरी विभागको नाम श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन विभाग कायम गरियो । यसै क्रममा विभागले गर्दै आएको वैदेशिक रोजगार सम्बन्धि कार्यको जटिलता र बढ्दो कार्य बोभलाई सम्बोधन गरी समसामयिक सुधार ल्याइएको वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ मा भएको व्यवस्था अनुरूप श्रम विभागबाट अलग गरी २०६५ पुष १६ गते वैदेशिक रोजगार विभाग स्थापना भयो (वैदेशिक रोजगार विभाग, २०७०)

नेपालको लागि वैदेशिक रोजगार अहिले आम नेपाली नागरिकहरूलाई अपरिहार्य जस्तै बनेको छ । चाहे शिक्षित हुन वा अशिक्षित दुवै प्रकारका युवाहरू विदेशिने क्रम बढ्दो माधामा छ । अशिक्षित र अर्घ शिक्षित युवाहरूका लागि अहिले रोजगारीको गन्तव्य स्थलहरूको यो क्रम १८१४/१५ देखि सुरु भएको इतिहासले देखाउँछ त्यति बेला नेपाली युवाहरू बेलायती सेना अन्तर्गत गोरखा रेजिमेन्टको नाउम्मा युद्ध लड्न गएका थिए । अरेवियन मूलकमा भने रोजगारीका लागि नेपालीहरू आजभन्दा भण्डै ३५ वर्ष पहिले देखि गएको देखिन्छ । हाल दैनिक १५ सय देखि १८ सय युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा जाने गरेको तथ्याङ्क बाहिर आउने गरेको छ । राष्ट्र निर्माणका लागि चाहिने यति ठूलो युवा शक्ति विदेश पलायन हुँदा पनि सरकारले खासै यस समस्याको समाधान गर्न सकिरहेको छैन (नेपाल, २०६९) ।

कुनै पनि व्यक्ति र परिवारको आर्थिक अवस्थाले उनिहरूको बालबालिकाको शैक्षिक अवस्थामा प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पार्ने गर्दछ भनी बताएका छन् । त्यसैगरी वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिहरूले प्राप्त गर्ने विप्रेषणले पनि उनीहरूका बाल बालिकाहरूको शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्ने गरेको पाइन्छ । आर्थिक अवस्था कमजोर भएकै कारणले युवाहरू वैदेशिक रोजगारमा जाने गर्दछन् । कुनै पनि व्यक्तिको चलअचल सम्पत्ति, उपभोग, उत्पादन र आय नै त्यस व्यक्तिको आर्थिक अवस्था हो । आर्थिक अवस्था सँग सँगै शैक्षिक अवस्था पनि जोडिएर आउने गर्दछ । ग्रामिण क्षेत्रमा आर्थिक अवस्था बलियो हुनेहरूले आफ्नो बालगुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरिरहेका हुँदैनन् । बाल बालिकाहरूको सिल स्वभाव क्षमता शिक्षा हाँसिल गर्ने संस्था आदि उनीहरूको शैक्षिक अवस्था सुधार वा परिवर्तन गर्नका लागि अभिभावकहरूको सोचाई र आर्थिक पक्षले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ (सिटौला, २०६८) ।

विश्वव्यापीकरणको महोलसँगै सूचना र प्रविधिले फड्को मारेको यो अवस्थामा आज प्रत्येक नेपालीहरूलाई पनि आफ्नो बाल बालिकाहरूको भविष्यप्रति चासोको विषय बनेको छ । सूचना र प्रविधिसँग प्रतिस्पर्धा गर्न तथा गुणस्तरीय शिक्षा आफ्ना बालबालिकाहरूलाई प्रदान गर्ने दायित्व पनि बढ्दै गइरहेको छ । यसमा बेरोजगारी तथा अवसरको कमिले गर्दा बालबालिकाहरू प्रीतको दाइत्व निभाउन नसकिरहेको अवस्थामा वैदेशिक रोजगार अहिले सहज बन्दै गइरहेको छ । यद्यपी वैदेशिक रोजगारीको आम्दानीको उनीहरूको बालबालिकाको शैक्षिक स्थितिमा सुधार देखा परेको छ कि छैन यस विषयमा यथार्थ जानकारी हाँसिल गर्न यस शोधमा प्रयोग गरिएको छ (रेग्मी, २०६९) ।

देशको अर्थतन्त्रलाई क्रियाशील बनाउनुमा आय तथा रोजगारीको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यस सन्दर्भमा नेपालको अर्थतन्त्रमा हाल वैदेशिक रोजगारीको योगदान सबैभन्दा बढी रहेको छ । देश भित्र पर्याप्त रोजगारीका अवसरहरू उपलब्ध नभइरहेको वर्तमान अवस्थामा वैदेशिक रोजगारी नै नेपाली युवा जनशक्तिको लागि रोजगारीको प्रमुख स्रोत बन्न गएको छ । विगत दशकदेखि वैदेशिक रोजगारीका लागि देश छोड्ने व्यक्तिहरूको संख्या प्रति वर्ष बढिरहेको छ । यसरी वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरूको संख्या आर्थिक वर्ष २०६७/०६८ मा ३, ३४,७९६ जना रहेकोमा करिब ८ प्रतिशतले वृद्धि भई आ.व. २०६८/०६९ को दोश्रो चौमासिक सम्ममा विदेशमा जानेहरूको संख्या २,५०,९७५ जना पुगेको छ । गत आ.व. मा

विदेशमा काम गर्न जाने व्यक्तिहरू बाट विप्रषणको रूपमा रु ३३००९ अर्ब भित्रिएको छ । उक्त रकम कुल ग्राहस्थ उत्पादनको २१.२ प्रतिशत हुने तथ्य आर्थिक सर्वेक्षण २०६८/०६९ मा उल्लेख भएको छ (वैदेशिक रोजगार विभाग, २०६८) ।

हाम्रो देश नेपाल आर्थिक दृष्टिकोणले पछिडिएको विकासोन्मुख राष्ट्रहरू मध्येको एक हो । प्राकृतिक स्रोत र साधनको सम्पन्नता भएतापनि प्राविधिक ज्ञान र सदुपयोगको अभावमा नेपाल अल्पविकसित राष्ट्रको रूपमा परिचित छ । नेपालमा प्राकृतिक साधन र स्रोतहरू प्रचुर मात्रामा हुँदाहुँदै पनि वैज्ञानिक कृषि प्रणाली, दक्ष जनशक्ति, औद्योगिक विकास आदि हुन नसकेको कारणले गर्दा नेपाल गरिबीको चपेटामा मात्र नभएर यहाँ बेरोजगारीले जरा गाडेको छ (दाहाल, २०६३) ।

वर्तमान नेपालको जनसङ्ख्या २,६४,९४,५०४ जनामा उक्त जनसङ्ख्याको प्रमुख पेशा कृषि र कृषिमा वर्षदिन काम गरे पनि खान पुग्ने ६४ प्रतिशत मानिसको अवस्था विद्यमान छ (Central Bureau of Statistics) भने अर्कोतिर रोजगारको अवसरले गर्दा १६-१८ वर्ष देखि ४०-४५ वर्ष उमेर सम्मका उत्पादनशिल युवाहरू बेरोजगारीका कारणले खालि हात बस्नु परेको छ । युवाहरूको रोजगारको एक मात्र विकल्प वैदेशिक रोजगारी भएकोले वर्तमान समयमा नेपाली युवाहरू विदेश तिर जानु पर्ने बाध्यता रहेको छ । यस परिपेक्ष्यमा विकासउन्मुख मुलुकहरूले सस्तो र धेरै श्रम विदेशमा पठाएर विविध किसिमका आर्थिक समस्या सहन बाध्य भएका छन् । नेपालका वर्तमान समस्या अधिकांश युवा मलेशिया, कतार, दुबई, साउदी अरब, कुवेत लगायतका खाडी मुलुकमा रोजगारीको लागि दिनानुदिन जानेको सङ्ख्या बढिरहेको छ (अर्थ मन्त्रालय, २०७०) ।

नेपालमा वि.सं. २०२८ मा श्रम विभागको स्थापना सँगै वैदेशिक रोजगार प्रवर्धनका लागि सरकारी स्तरबाट अनुकूल वातावरणको सृजना गर्ने कार्य सुरु भएको थियो । तत्कालिन समयमा उद्योग मन्त्रालय अन्तर्गत स्थापित श्रम विभाग कारखाना निरीक्षण र श्रम विवाद समाधानमा केन्द्रित थियो सो विभागको कार्य क्षेत्र आन्तरिक श्रम शक्तिको व्यवस्थापन गर्नमा मात्र सिमित रहेको थियो । समयको विकासक्रम सँगै देश भित्रको श्रम शक्ति वैदेशिक रोजगारमा जाने क्रम सुरु भए पछि नेपाल सरकारबाट वैदेशिक रोजगार ऐन २०४२ जारी भयो भने २०५६ सालमा विभागको कार्यक्षेत्र विस्तार गरी विभागको नाम श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन विभाग कायम गरियो । त्यसपछि श्रम स्वीकृति लिएर विदेश जानेको

सङ्ख्या २०७०/०७१ सम्ममा जम्मा ३४,४६,४२४ पुगेको पाईन्छ (केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग २०६९) ।

कुनै पनि व्यक्ति र परिवारको आर्थिक अवस्थाले उनिहरूको बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्थामा प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पार्ने गर्दछ, भनी बताएका छन् । त्यसैगरी वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिहरूले प्राप्त गर्ने विप्रेषणले पनि उनीहरूका बालबालिकाहरूको शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्ने गरेको पाईन्छ । आर्थिक अवस्था कमजोर भएकै कारणले युवाहरू वैदेशिक रोजगारमा जाने गर्दछन् । कुनै पनि व्यक्तिको चलअचल सम्पत्ति, उपभोग, उत्पादन र आय नै त्यस व्यक्तिको आर्थिक अवस्था हो । आर्थिक अवस्था सँगसँगै शैक्षिक अवस्था पनि जोडिएर आउने गर्दछ । ग्रामिण क्षेत्रमा आर्थिक अवस्था बलियो हुनेहरूले आफ्ना बालबालिकाहरूको शिक्षा क्षेत्रमा प्रसस्त मात्रामा लगानी गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरिएका हुँदैनन् । बालबालिकाहरूको सिल स्वभाव क्षमता शिक्षा हाँसिल गर्ने संस्था आदि उनीहरूको शैक्षिक अवस्था सुधार वा परिवर्तन गर्नका लागि अभिभावकहरूको सोचाई र आर्थिक पक्षले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ (सितौला, २०६८) ।

१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)

नेपालको पछिल्लो जनगणना अनुसार नेपालको जनसंख्या लगभग तीन करोड पुगी सकेको छ र समयको साथसाथै युवा बेरोजगारीहरू बढ्ने क्रम पनि जारी छ । अशिक्षित बेरोजगारीको अवसर नहुँदा शिक्षित बेरोजगारहरूको संख्या पनि त्यतिकै छ । विभिन्न क्षेत्रमा शिक्षा प्रदान गर्नु निजी तथा सरकारी कलेजहरू शैक्षिक बेरोजगारहरू उत्पादन गर्ने उद्योग मात्र बनेका छन् । यसरी शिक्षित अशिक्षित युवा बेरोजगारहरूको रोजगारी प्राप्त गर्ने वैकल्पिक मार्ग वैदेशिक रोजगार नै बनेको छ । वर्तमान समयमा नेपालको परिपेक्षमा विप्रेषणबाट प्राप्त आयलाई अर्थपूर्ण रूपमा र अर्थपूर्ण क्षेत्रमा उपयोग गर्न सकिएमा आर्थिक, सामाजिक र शैक्षिक क्षेत्रमा समेत राम्रो गर्न सकिन्छ । विदेशका विभिन्न ठाउँमा र क्षेत्रमा काम गरी सिकेको सिपलाई फर्केर आउने भूमिका सदुपयोग गर्न सकेको खण्डमा नयाँ नेपाल निर्माणमा पक्कै पनि नयाँ उर्जाको भूमिका निभाउने थियो ।

यसरी वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त विप्रेषणले हाम्रो परिवार, समाज र राष्ट्रलाई पनि सकारात्मक दिशा तर्फ दोर्खाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुनाले यसै वैदेशिक रोजगारीको

पृष्ठ भूमिमा यस अध्ययनको कथन वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त विद्वेषणले शैक्षिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन रहेको र अध्ययन क्षेत्र थुमी गा.वि.स. गोरखा रहेको छ । वैदेशिक रोजगारी स्वदेशमा बेरोजगार तथा अवसरमा विकल्पको रूपमा वर्तमान समयमा स्थापित भइसकेको छ । सामान्य पढेलेखेको तथा उच्च शिक्षा गरेको दक्ष जनशक्तिको समेत आम्दानीको प्रमुख स्रोतको रूपमा देखिएको छ । विश्वव्यापिकरणको माहोल सगैँ सुचना र प्रविधिले फड्को मारिरहेको यो अवस्थामा आज प्रत्येक नेपालीहरूलाई पनि आफ्नो बालबालिकाको भविष्य प्रति चासोको विषय बनेको छ । सुचना र प्रविधिसग प्रतिस्पर्धा गर्न तथा गुणस्तरीय शिक्षा आफ्ना बालबालिकाहरूलाई प्रदान गर्ने दायित्व पनि बढ्दै गइरहेको छ । चरम बेरोजगारी तथा अवसरको कमिले गर्दा बालबालिकाहरूको दायित्व निभाउन नसकिरहेको अवस्थामा वैदेशिक रोजगार अहिले सहज वन्दै गइरहेको छ (रेग्मी, २०६५) ।

अहिलेको समयमा नेपालबाट शिक्षित वा माथिलो स्तरका प्राविधिक ज्ञान हासिल गरेका युवाहरू विदेश पलायन हुने गर्दछन् भने यस देखि बाहेक देशमा रहेका सामान्य शिक्षा प्राप्त गरेका अशिक्षित युवाहरू समेत वैदेशिक रोजगारका लागि जाने क्रम तिब्र गतिमा बढिरहेको छ । यसमा पनि न्यूनतम सामान्य आर्थिक अवस्था भएको युवायुवतीहरू आफ्नो देश तथा गाउँ, घरपरिवारलाई छोडेर विदेशिन बाध्य हुनु परेको छ । र यस्तो कार्य तिब्र रूपमा बढिरहेको छ । त्यसैले नेपाल गाउँ नै गाउँले भरिएको राष्ट्र भएको हुदाँ नेपालको धेरैजसो ग्रामिण क्षेत्रमा युवायुवतीहरू कम मात्रामा रहेको पाइन्छ । ग्रामिण क्षेत्रका युवा पुस्ताहरू धेरैजसो वैदेशिक रोजगारमा गएको अवस्था छ । अहिले नेपालको स्थिती यस्तो भैसकेको छ की शिक्षक, कर्मचारी, बुढाबुढी, बालबालिका तथा अशक्त व्यक्तिहरू भन्दा अरु युवाहरू गाउँमा विया भेटिएजस्तै भइसकेको छ । आफ्ना सम्पूर्ण घरपरिवार, पढाई, समाज, पढाई, साथिसंगी तथा राष्ट्रलाई छाडेर युवाहरू वैदेशिक रोजगारीका लागि विभिन्न खाडी राष्ट्रमा जान्छन् । ती वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त आयले युवाहरूको घरपरिवारको आर्थिक तथा शैक्षिक स्थितीमा कस्तो प्रभाव परेको छ ? विद्वेषणबाट प्राप्त आम्दानी कहाँ लगानी भएको छ ? लगानीबाट प्रतिफल कति प्राप्त भएको छ ? बालबालिकाको पढाईमा सकारात्मक प्रभाव परेको छ वा छैन ? सबैभन्दा बढी कुन शैक्षिक अवस्था भएका युवाहरू वैदेशिक रोजगारमा जाने गरेको पाइन्छ ? आदि विषयवस्तुको खोज अनुसन्धान गरी निष्कर्ष निकालेर रोजगारीमा अपनाउनुपर्ने सहजता र ठोस सुझाव दिनु अध्ययनको उद्देश्य रहेको छ ?

वर्तमान समयमा पनि नेपाली युवाले रोजगारी नपाउनु नै अहिलेको नेपालमा देखिएको एउटा गम्भिर समस्या हो । हिमाल, पहाड र तराईमा प्रसस्त मात्रामा पुर्वाधार विकास हुन नसक्नु नै बेरोजगारी उत्पन्न हुनु हो । साथै ग्रामिण क्षेत्रमा देखा परेका यस्ता पुर्वाधारको कमी र बढी बेरोजगारी देखा परेकोले ग्रामिण अर्थतन्त्रलाई माथि उकास्न, बेरोजगारी, गरिबीलाई हटाउन वैदेशिक रोजगारले राम्रो भूमिका खेल्दछ । त्यसैले वैदेशिक रोजगार नेपाल अर्थतन्त्रको विकासमा प्रमुख माध्यम भएकोले यस अध्ययनले खोज अनुसन्धान समाजमा विद्यमान सकारात्मक र नकारात्मक प्रभावको सम्बन्धमा ठोस सल्लाह, सुझाव र निष्कर्ष अध्ययनको प्रमुख पक्ष रहेको छ ।

वैदेशिक रोजगारीमा अवसर तथा आमदानी पनि राम्रै हुने गरेको देखिन्छ । वैदेशिक रोजगारीमा अवसर तथा आमदानी पनि राम्रो नै हुने गरेको देखिन्छ । वैदेशिक रोजगारीमा रहदा आमदानी सबै बालबालिकाहरुको पढाइमा तथा विभिन्न वस्तुहरुको उपयोगमै सकिन्छ भन्ने हुदैन । विभिन्न किसिमको उत्पादनमुलक क्षेत्रमा लगाएर थप गरिरहेको हुन सक्छ । यस सोधमा उक्त आमदानी उत्पादन मुलक क्षेत्रमा लगाइएको छ अथवा छैन भनी यर्थाथमा पनि पत्ता लगाउन खोजिएको छ ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objective of Study)

यस अध्ययनको साधारण उद्देश्य गोरखा जिल्ला थुमी गा.वि.स. मा वैदेशिक रोजगारीले यसमा संलग्न युवाहरुको आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थामा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्न रहेको छ भने विशिष्ट उद्देश्यहरु निम्नानुसार छन् ।

१. वैदेशिक रोजगारमा जानु पर्ने कारण पत्ता लगाउनु ।
२. वैदेशिक रोजगारले पारिवारिक आर्थिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्नु ।
३. वैदेशिक रोजगारले पारिवारिक शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्नु ।

१.४ अनुसन्धान प्रश्न (Research Questions)

यस अध्ययनमा गोरखा जिल्ला थुमी गा.वि.स. मा रहेका वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न युवाहरुको शैक्षिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव कस्तो रहेको छ भन्ने कुरालाई आधार मानि निम्न लिखित प्रश्नको उत्तर खोज्ने प्रयास गरिएको छ ।

१. वैदेशिक रोजगारीको वर्तमान अवस्था कस्तो रहेको छ ?
२. गोरखा जिल्ला थुमी गा.वि.स. भित्र रहेका वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न युवाहरूको आर्थिक अवस्था कस्तो रहेको छ ?
३. वैदेशिक रोजगारी जाने युवाहरूको शैक्षिक अवस्था कस्तो रहेको छ ?
४. वैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाहरूको सामाजिक अवस्था कस्तो छ?
५. वैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाहरूले भोग्नु परेका समस्याहरू के के रहेको छन्?

१.५ अध्ययनको महत्त्व (Significance of the Study)

वैदेशिक रोजगारले गर्दा यसमा आवद्ध युवाहरूको शैक्षिक र आर्थिक अवस्था उनीहरूको बालबालिकहरूको शैक्षिक अवस्थाको अध्ययन गर्न यो शीर्षक छनोट गरिएको छ । गोरखा जिल्लाको थुमी गा.वि.स.का युवाहरू विदेश गएपछि उनीहरूको आर्थिक अवस्था, शैक्षिक अवस्था, उनीहरूको बालबालिकाको शैक्षिक अवस्थामा कस्तो परिवर्तन आएको छ? शिक्षा र सिपमुलक तालिम लिएर वैदेशिक रोजगारमा गएका र अशिक्षित र सीप बिना नै वैदेशिक रोजगारमा गएका युवाहरूको आयको प्रकृति र कामको प्रवृत्तिको बारेमा तुलनात्मक विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकाल्दा आगामी समयमा विदेशीने युवालाई ज्ञान प्रदान गर्न यस अध्ययनको महत्त्व हुनेछ । अहिलेको परिप्रेक्ष्यमा विदेश नगएका परिवारका सदस्यहरू विरलै होलान् । यस्तो स्थितिमा विभिन्न संघ संस्थालाई अनुसन्धान गर्न, नीति निर्माण तहमा वैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाहरूको अवस्था ज्ञान गराउन पनि यसले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने छ ।

वैदेशिक रोजगारका अवसरहरू तथा यसमा आइपर्ने विभिन्न प्रकारका समस्याहरू समाधान गर्न, नीति निर्माण तहबाटै विशेष प्रकारको कदम चाल्न यस अध्ययनको महत्त्व हुने आशा गरिएकोछ । यस अध्ययनले विदेश पलायन हुनुपर्ने कारणहरूको पनि खोजी गर्ने हुनाले यस अध्ययनको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुने आशा लिइएको छ । यस अध्ययनमा वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने कारणहरू, वैदेशिक रोजगारीका कारण उनीहरूको जीवनशैलीमा आएको परिवर्तन, उपयोगको ढाँचाँमा आएको परिवर्तन, उनीहरूका बालबालिकाको शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव वैदेशिक रोजगारीको प्रकृया आदि पक्षमा खोजी गरि लिपिवद्ध गरिएको छ ।

त्यसैले यस अध्ययनको निम्नानुसार महत्व छ ।

१. वैदेशिक रोजगारीका सकारात्मक र नकारात्मक पक्षको जानकारी दिन ।
२. वैदेशिक रोजगारीका समस्याहरूको बारेमा सरोकारवालामा जानकारी दिन ।
३. सरकारले वैदेशिक रोजगारी सम्बन्धी अपनाउनु पर्ने सावधानिहरूको जानकारी दिन ।
४. वैदेशिक रोजगारका क्षेत्रमा अध्ययन गर्न चाहनेहरूका लागि मार्ग प्रशस्त गर्न ।
५. नीति निर्माण कर्तालाई कर्तालाई नीति निर्माणमा सहयोग पुर्याउनु ।

१.६ अध्ययनको सीमाहरू (Limitations of the Study)

अनुसन्धान आफैमा एक जटिल महत्वपूर्ण, धेरै समय, श्रम र आर्थिक पक्षको आवश्यकता पर्ने कार्य हो । तसर्थ तोकिएको शीर्षकको सम्पूर्ण पक्षलाई अध्ययनमा समेट्न नसकिने हुँदा यसलाई निश्चित क्षेत्रमा निर्धारण गरी समीतिकरण गर्न आवश्यक छ । यस अध्ययन अनुसन्धानका रूपमा गोरखा जिल्लाको थुमी गा.वि.स. लाई अध्ययनको लागि सम्भावना युक्त नुमना छनौट विधि अपनाइएको छ । यस गा.वि.सका ९ वटा मध्ये वाड नं. ४, ५, ६, ७ र ८ लाई अध्ययन क्षेत्र भित्र राखिएको छ ।

१. यो अध्ययनलाई गोरखा जिल्ला थुमी गा.वि.स. मा मात्र सिमित गरिएको छ ।
२. यो अध्ययन थुमी गा.वि.स. मा रहेका ८ वटा वार्डहरू मध्ये वार्ड नं. ४, ५, ६, ७ र ८ मा रहेका वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न युवाहरूमा मात्र सिमित रहेको छ ।
३. यस अध्ययनमा रोजगारीका लागि गएका देशहरू कतार दुबई, कुवेत, मलेसिया र साउदी अरबलाई मात्र समावेश गरिएको छ ।
४. यस अध्ययनमा अन्तरवार्ता र प्रश्नावलीको माध्यमबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई विभिन्न तथ्याङ्कीय विधि, तालिका र प्रतिशतद्वारा विश्लेषण गरिएको छ ।
५. यस अध्ययनमा २०६६ देखि २०७० सम्म विदेशीएका युवाहरू र उनीहरूको परिवारहरूलाई मात्र समेटिएको छ ।

६. यस अध्ययन वैदेशिक रोजगारीका लागि संलग्न युवाहरूको आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थालाई मात्र सम्बन्धित रहेको छ ।
७. यस अध्ययनमा वैदेशिक रोजगारमा रहेका परिवारहरू मध्ये २०० घर परिवारलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ ।

१.७ अध्ययनको संगठन (Organization of the Study)

यस अध्ययनलाई पाँच अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । अध्याय एकमा परिचय, पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनको महत्त्व, अध्ययन सीमा, अनुसन्धान प्रश्न र अध्ययनको संगठन राखिएको छ । अध्याय दुईमा पूर्व साहित्य पुनरावलाकेन राखिएको छ । अध्याय तीनमा अध्ययन विधि, अनुसन्धान ढाँचा, नमुना छनोट, तथ्याङ्क स्रोतहरू, तथ्याङ्क संकलन औजारहरू, तथ्याङ्कको विश्लेषण गरिएको छ । अध्याय चारमा अध्ययन गरिएको तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । अध्याय पाँचमा सारांश निष्कर्ष र सुझावहरू राखिएको छ । त्यसपछि अनुसूचिहरू तथा सन्दर्भ सूचीहरू राखिएको छ ।

१.८ मुख्य शब्दावलीहरूको परिभाषा (Defintion of the Key Terms)

मुख्य शब्दावलीहरूलाई निम्न रूपमा परिभाषित गरिएको छ ।

वैदेशिक रोजगारी	-	अर्को देशमा काम गर्न जानु वा पैसा कमाउन जानु
नियती	-	बाध्यता
विप्रेषण	-	वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त हुने आय
नमुना	-	ठूलो जनसंख्या बाट छनोट गरिएको प्रतिनिधिमूलक समूह
जनसंख्या	-	अनुसन्धानको लागि छनोट गरिएको सम्पूर्ण मानिस तथा वस्तुहरूको समूह
वार्षिक	-	आम्दानी एक वर्ष भरीमा प्राप्त गरेको अम्दानी
वार्षिक खर्च	-	एक वर्ष भित्रमा गरिएको खर्च
गरिवी	-	आफ्नो आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्न नसक्ने अवस्थानै गरिवी हो ।
बेरोजगारी	-	काम गर्ने इच्छा र चाहना हुदा हुदै पनि काम नपाइएको अवस्था ।

अध्याय दुई (CHAPTER TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणाहरू ढाँचा (Review of Related Literature and Conceptual Framework)

अनुसन्धान प्रस्तावनाको यस अध्यायमा अनुसन्धान विषयसँग सम्बन्धित विभिन्न प्रकाशित तथा अप्रकाशित लेख रचना तथा साहित्यको पुनरावलोकन गरिएको छ ।

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature)

भूसाल र ओझा, (२०६९) का अनुसार वैदेशिक रोजगार सेवा भन्नाले एक देशको काम बजारको श्रम शक्ति अर्को देशको श्रम बजारमा व्यवस्थित रूपमा काम गर्नु पर्ने भन्ने बुझिन्छ । अर्थात् किकासोन्मुख देशहरूबाट विकसित देश तर्फ र गैर अद्योगिक देशबाट अद्योगिक देशहरू तर्फ श्रम शक्तिको आपूर्ति हुनु भन्ने बुझिन्छ नेपाल वैदेशिक रोजगार भन्नाले भारत बाहिर काम गर्नु भन्ने बुझिन्छ ।

जावाली, (२०६८) का अनुसार वैदेशिक रोजगारीले नेपालीहरूको चुल्हो मात्रै बलेकोछन् कि शिक्षा स्वास्थ्य लगाएत को क्षेत्रमा समेत पहुँच पुऱ्याएको छ । विकास निर्माण का सन्साना गतिविधि देखि लिएर विवाह ब्रतबन्धमा समेत सहयोग गरेको छ । यतिमात्र नभै रेमिटेन्स् नेपालजस्तो राजनैतिक अस्थिरताले गाँजेको मुलुकका लागि बरदान सावित भएको छ । यसर्थ रेमिटेन्सका कारण बढेको कूल गाह्वास्थ उत्पादन र राष्ट्रिय उत्पादनको अनुपातमा हिसाब गरेर रमाउने जो कोहिले पनि नेपाली कामदारले पराई भूमिका चुहाएको पसिनाको मूल्य र तिनिहरूको अवस्थालाई भुलेर अगाडि बढ्नु नितान्त नराम्रो हो ।

लम्साल, (२०७१) का अनुसार सरकारले स्वदेशमा नै रोजगारीको अवसर उपलब्ध गराई विकासको आधारलाई भजवुत बनाउनुको सट्टा युवा वर्गलाई वैदेशिक रोजगारीमा प्रोत्साहित गर्ने नीति लिएको पाइन्छ । वर्तमान समयमा हाम्रो अर्थतन्त्रको मुख्य आधार रेमिटेन्स बन्दै गएको छ । वैदेशिक रोजगारीका कारण आन्तरिक उत्पादन संयन्त्र अत्यान्तै कमजोर हुन थालेको छ । GDP मा एक तिहाइ योगदान दिदै आएको कृषि क्षेत्र अहिले आयात गर्नुपर्ने अवस्थामा पुगेको छ । देशमा सञ्चालन हुदै आएको उद्योग व्यवसाय गर्ने

मजदुरको अभावमा धमाधम बन्द हुन थालेकाछन् । रेमिटेन्सबाट प्राप्त भएको रकम अनुत्पादक षेत्रमा खर्च गर्ने प्रवृत्तिले गर्दा मूल्य ८० प्रतिशत हिस्सा आयातबाट पूर्ति गर्नुपर्ने परिस्थिति सृजन हुदै गइरहेको छ । वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त आय आयतीत महँगमा विलासिताका वस्तुमा खर्च गरिने हुँदा व्यापार घाटा दिन प्रतिदिन बढिरहेको छ ।

पण्डित, (२०५७) का अनुसार एक अध्ययनमा विकासोन्मुख मुलुकहरूबाट विकसित मुलुकहरूमा वैदेशिक रोजगारी जाने कार्यले विदेशी मुद्राको आर्जन हुने प्रविधि हस्तान्तरण हुने र बेरोजगारी समस्या हल हुने हुँदा विश्व अर्थ व्यवस्था मा वैदेशिक रोजगारीको महत्वपूर्ण स्थान रहने कुरा उल्लेख गरेका छन् । उनको अध्ययनमा दक्षिण एशियाली एवं सार्कको मुलुकहरूमा पनि वैदेशिक रोजगारी सेवाको महत्वपूर्ण स्थान रहेको कुरा स्पष्ट पारिएको छ । सार्कका मुलुकहरू मध्ये भारतको योगदान सबभन्दा धेरै र त्यसपछि कुमश पाकिस्तान, बंगलादेश, श्रीलंका र नेपाल पर्दछन् भनि उक्त अध्ययनमा उल्लेख गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय नेपालमा वैकल्पिक र अल्पकालिन रोजगारको माध्यमको रूपमा अवलम्बन गरिनुको साथै यसबाट नेपाली कामदारहरूले रोजगारी पाउने, विदेशी मुद्रा आर्जन हुने, प्रविधि आदान हुनु, जीवन स्तरमा सुधार आउने, व्यवसपन क्षमताको विकास हुने कुरा स्पष्ट पारिएको छ ।

श्रम मन्त्रालय, (२०६८) का अनुसार वैदेशिक रोजगारका अवसरहरू विस्तार हुदै गए पनि मुलुकभित्र बेरोजगारीको संख्या तिब्र तर रूपमा बढदै गएको तर उद्योग घन्दा एवम् विकास निर्माणको कायहरू अपेक्षाकृत वृद्धि भएको देखिदैन । यसबाट वैदेशिक रोजगारीमा जाने नेपालीहरूको संख्यामा अत्याधिक वृद्धि भएको छ । हाल वैदेशिक रोजगारी विप्रेषणले मुलुकको राष्ट्रिय ग्राहस्थ उत्पादनमा करिब २३ प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंक, (२०६२) का अनुसार विश्वमा मानव सभ्यताको विकासका साथ साथै मानव साधनहरूको आवतजावत तीब्र हुदै गएको पाइन्छ । वाषफ इन्जिनको आविस्कार र औद्योगिक क्रान्तिले विशेष गरी पश्चिमी मूलुकको अर्थतन्त्रमा सकारात्मक असर पादै गयो र द्रुत रूपमा चलेको औद्योगिक करनका कारण पश्चिमी मूलुकहरूलाई श्रम शक्तिको अभावको पूर्ति प्रायः एशियाली, अफ्रिकी, ल्याटिन अमेरिका र यूरोपेली मूलुकहरूबाट हुन गयो । यसरी हेर्दा के पाइन्छ भने विकासको काहा नै अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा श्रम र मानवीय शक्तिको ओसारपसार हुन गयो र यो प्रकृया यद्यपी चलिरहेको पाइन्छ । हाल विश्वका

वहुसंख्याक विकासोन्मुख मूलकहरूको अर्थतन्त्र क्रमशः गिरावट आएको कारण गरिवी र बेरोजगारीको कारण पछि परेका र यसबाट उम्कने एउटा राम्रो माध्यमको रूपमा वैदेशिक रोजगारी देखिन आएको छ ।

शाह, (२०६९) का अनुसार वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त आयमा नेपालको अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पारेको कुरामा दुइमत छैन । तथापि यस माथिको अत्यधिक निर्भरता दीर्घकालको लागि प्रत्युत्पादक पनि बन्न सक्दछ भन्ने कुरालाई हामीले विर्सनु हुँदैन । किन भने कुनै समयमा नेपालको अर्थतन्त्रमा ठूलो योगदान पुऱ्याएको गलैचा र तयारी पोशाक आज घरायसी हुने अवस्थामा पुगेको तितो यर्थात हाम्रो सामु स्मरण नै रहेको छ । अन्तराष्ट्रिय श्रम बजारमा आपूर्ति पक्षको तुलनामा मात्र पक्षको भूमिका महत्वपूर्ण देखिन्छ । तसर्थ अन्तराष्ट्रिय श्रम बजारमा नेपाली श्रमिकको भाग घट्न गई आम्दानीले निरन्तरता नपाउन सक्दछ भन्ने तर्फ पनि उत्तिकै सजग हुनु आवश्यक देखिन्छ । आम्दानी (विप्रेषण) उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गरी स्वदेशमा नै रोजगारीको अवसरहरू सिर्जना गर्न वा स्वरोजगारलाई प्रोत्साहन दिन सकियो भने मात्र दिगो आर्थिक विकासको अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

विश्व बैंक, (२०१२) का अनुसार विकासोन्मुख मूलकमा २०१२ मा वैद्यातिक तथ्याडकको रेमिट्यान्स आप्रवाह ४ खर्व १ अर्व अमेरिकी डलर पुगेको छ । जून अघिल्लो वर्षको भन्दा ५ दशमलव ३ प्रतिशत बढी हो । २०१३ देखि २०१५ सम्म यी मूलकमा रेमिट्यान्सको आप्रवाह ८ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान बैंकको छ । वृद्धि पनि यो २०१५ मा ५ खर्व १५ अर्व अमेरिकी डलर पुग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ । अमेरिकामा अप्रवासी कामदारका लागि रोजगारीको अवसर वृद्धि भइरहेकाले पनि रेमिट्यान्को गति बढ्ने अनुमान विश्व बैंकको छ । दक्षिण एशियाली क्षेत्रमा रेमिट्यान्स ल्याउने क्रम १२ दशमलव ३ प्रतिशतले बढेको छ । जून १ खर्व ९ अर्व डलर वरावर छ । पछिल्लो दुई वर्षमा यो १३ दशमलव ८ प्रतिशतले वृद्धिदर हो । भारतमा मुख्य रूपमा अदय कामदारले वहराइन, कुवेत, ओमन, कतार, साउदी अरेबिया र युएई जस्ता जीसीसी सदस्य मूलकबाट आएको प्रतिवेहनले उल्लेख गरेको छ । वंगलादेश, पाकिस्तान र नेपालमा पनि जी.सी.सी सदस्य मूलकको आर्थिक वृद्धिदरले सहयोग गरेको विश्व बैंकको अध्ययनमा उल्लेख छ । दक्षिण एशियाली मूलकमा रेमिट्यान्स भित्रने क्रम आगामी वर्ष पनि सुखद रहने तर २०११ र २०१२ जस्ता वृद्धिदर भने नदेखिने अध्ययनमा

लेखिएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंक तथाङ्कको पनि मूलुक भित्रिने रेमिट्यान्सको वृद्धिदरमा कमि आएको देखाउँछ ।

ESCAP, (2010) काअनुसार एसिया प्यासेफिक क्षेत्र ठूलो रोजगारीको केन्द्रहरू मध्ये एक हो । एसियाबाट बहुसंख्याक कामदारहरू रोजगारीको निमित्त खाडी मूलुक जाने गरेका छन् । पूर्वी एशियाको अर्थतन्त्रलाई सुदृढ र सम्पन्न बनाउन निकै भूमिका खेलेको छ । मुख्य गरेर चार्डना, हङकङ, जापान, उत्तर कोरिया, मलेसिया, वुनाई, सिंगापूर जस्ता देशहरू जाने गर्दछन् । सन् २००५-२००६ मा ६५ प्रतिशत देखी ७० प्रतिशत एसियाको मानिसहरू कामको सिलसिलामा पश्चिम एसिया र पूर्वी एसियामा रोजगारको सिलसिलामा पुग्ने गरेका छन् ।

Kansakar, (1881) ले आफ्नो अनुसन्धानमा सन् १८१४ पछि शुरु भएको विप्रेषण भित्रिने क्रमको शुरुवात सेनाबाट मात्र भएको र पछि आएर श्रमिकहरू पनि रोजगारीका लागि विदेशिने गरेको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा सन् १८१४ मा नेपाली अंग्रेज युद्ध पश्चात नेपालीहरू सेनामा भर्ती हुन लाहोर जाने गरेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । उक्त अध्ययन अनुसार वैदेशिक रोजगार नेपालको बहदो जनसङ्ख्या र रोजगारीका अवसर बिच सन्तुलन ल्याउन र वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्न कोशेदुङ्गा सावित भएको उल्लेख गरेका छन् । वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त आयले उक्त आय प्राप्त गर्ने परिवारले शिक्षा र प्राविधिक सिपमा उच्च लगानी गरी आफ्नो परिवारको सामाजिक आर्थिक अवस्था उच्च राखेको कुरा अध्ययनमा उल्लेख गरिएको छ । साथै नकारात्मक पक्षमा कृषि श्रमिकको सङ्ख्या घट्न गई कृषि उत्पादनमा ह्रास आउन सक्ने तर्फ संकेत गरिएको छ ।

पोखेल, (२०५७) ले गरेको समाजशास्त्रीय अध्ययनमा नेपालको श्रम बजारमा प्रतिवर्ष दुई लाख भन्दा बढि श्रमशक्ति थपिने र त्यसमध्ये १० प्रतिशतले पनि उपयुक्त र फलदायी रोजगार पाउन नसक्ने कुरा उल्लेख गरी त्यसको समाधानका लागि वैदेशिक रोजगारी कोशेदुङ्गा सावित हुने कुरा उल्लेख गरेका छन् । उनले अध्ययनमा नेपालमा हाल तिब्र गतिमा वैदेशिक रोजगारी सञ्चालन गर्ने एजेन्सीहरू खोली धेरै नेपाली युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा गएर थुप्रै रेमिट्यान्स भित्र्याएको कुरा विश्लेषण गरेका छन् । साथै नेपालबाट रोजगारमा जाने अधिकांश कामदारहरू साक्षर मात्र भएको र अदक्ष भएको कुरा उल्लेख गरी

त्यस्ता कामदारहरूले खदतरापूर्ण काम गर्नुपर्ने र पारिश्रमिक पनि अत्यन्त कम पाउने कुरा उनले अध्ययनमा उल्लेख गरेका छन् ।

पण्डित, (२०५७) को एक अध्ययनमा विकासोन्मुख मुलुकहरूबाट विकसित मुलुकहरूमा वैदेशिक रोजगारी जाने कार्यले विदेशी मुद्राको आर्जन हुने, प्रविधि हस्तान्तरण हुने र बेरोजगारी समस्या हल हुने हुँदा विश्व अर्थव्यवस्थामा वैदेशिक रोजगारीको महत्वपूर्ण स्थान रहने कुरा उल्लेख गरेका छन् । उनको अध्ययनमा दक्षिण एशियाली एंव सार्कका मुलुकहरूमा पनि वैदेशिक रोजगारी सेवाको महत्वपूर्ण स्थान रहेको कुरा स्पष्ट पारिएको छ । सार्कका मुलुकहरू मध्ये भारतको योगदान सबभन्दा धेरै र त्यसपछि क्रमशः पाकिस्तान, बंगलादेश, श्रीलंका र नेपाल पर्दछन् भनि उक्त अध्ययनमा उल्लेख गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय नेपालमा वैकल्पिक र अल्पकालिन रोजगारको माध्यमको रूपमा अवलम्बन गरिनुको साथै यसबाट नेपाली कामदारहरूले रोजगारी पाउने, विदेशी मुद्रा आर्जन हुने, प्रविधि आदान प्रदान हुनु, जिवनस्तरमा सुधार आउने, व्यवस्थापन क्षमताको विकास हुने कुरा स्पष्ट पारिएको छ ।

Todaro, (2005) ले बसाईसराई दुई ठाउँको अनुमानित आयको अन्तरले हुने बताउँछन् । कम आय हुने क्षेत्रबाट बढि आय हुने क्षेत्र तर्फ मानिसहरू रोजगारीमा गएको पाइन्छ । मानिसहरू कम आय हुने ठाउँबाट र बेरोजगारीको अवस्थामा बस्नुपर्ने दुर्गम ठाउँहरूबाट आय बढि हुने र रोजगारीका अवसरहरू बढि प्राप्त हुने ठाउँतर्फ आकर्षित भई बसाई सर्ने गरेको कुरा उल्लेख गरेको पाइन्छ । उनका अनुसार नयाँ ठाउँमा काम पाउने सम्भावना र त्यस नयाँ ठाउँको बेरोजगारी दर बीच विपरीत सम्बन्ध हुन्छ । (Probability of getting job in new area is inversely related to under employment rate in the new area.)

नेपाल राष्ट्र बैङ्क, (२०७०) का अनुसार देशभित्र बेरोजगारीका अवस्था भयावह बन्दै गएको छ । देशभित्र उत्पादन हुने वार्षिक साठे २ लाख जनशक्ति मध्ये ५ हजारलाई पनि देशमा रोजगारी उपलब्ध गराउन सकिएको छैन । देश भित्र रोजगारीको अवसर नपाएपछि वार्षिक ४ लाख सङ्ख्यामा युवाहरू विदेश गइरहेका छन् । विदेशीएका युवाहरूले पठाउने विप्रेषणको अनुपात वार्षिक ४ खर्ब ३५ अर्ब रूपैयाँ पुगेको छ।

चौधरी, (२००७) ले विश्लेषण गर्दै भनेका छन् कि विप्रेषण आयको आकारलाई विदेशमा गरेको काम श्रमिकको शैक्षिकस्तर बैवाहिक स्थिति र श्रमिकको सामाजिक स्थितिले प्रभाव पार्दछ। उनले आफ्नो अनुसन्धानको निष्कर्षमा भनेका छन् कि विप्रेषण आयको प्रयोगलाई ४ वटा तत्वले प्रभाव पारेको हुन्छ। गरिवीलाई प्रमुख तत्व मान्दै उनले विप्रेषण आय प्राप्त गर्ने व्यक्ति गरिवीको रेखा मुनि भएमा अत्यावश्यक वस्तुको उपभोगमा विप्रेषण आय बढी खर्च हुने र आय प्राप्त गर्ने व्यक्ति गरिवीको रेखा भन्दा माथि भएमा उच्चकोटिका वस्तुको उपभोगमा बढि खर्च गर्ने निष्कर्ष निकालेका छन्। दोस्रो तत्व वस्तु तथा सेवाहरूको उपलब्धता हो। यदि वस्तु तथा सेवाहरू पर्याप्त मात्रामा पाईन्छन् भने स्वतः विप्रेषण आय बढी खर्च हुन्छ। तेस्रो तत्व बचत पद्धति र चौथो तत्व विभिन्न पेशा प्रतिको दृष्टिकोण हो भनी उनले व्याख्या गरेका छन्।

Adhikari and Suwal, (2006) काअनुसार विप्रेषण आयले गरिवी निवारणमा मेरुदण्डको काम गरेको छ भन्दै आफ्नो लेखमा विप्रेषणको योगदान नहुने हो भने नेपालमा गरिवीको रेखामुनि रहेको जनसङ्ख्या ३१ प्रतिशतबाट बढेर ३६.३७ प्रतिशत हुने थियो भनेका छन्। विप्रेषणको उपयोग विशेष गरी घरायसी कामकाजमा भए पनि पूँजि निर्माणमा पनि यसले ठुलो सहयोग पुऱ्याएको उनीहरूको निष्कर्ष छ।

रेग्मी, (२०६५) काअनुसार अध्ययनमा नेपाली कामदारहरू पारिवारिक आर्थिक कमजोरी र स्वदेशमा रोजगारी नपाएको कारण विदेशिएको पाईन्छ। खाडी मुलुकमा कम आम्दानी भएतापनि उनिहरूले आफ्नो पारिवारिक, आर्थिक, शैक्षिक आवश्यकताहरू आम्दानी अनुसार परिपूर्ति गरेको पाईएको छ। बैदेशिक रोजगारले नेपाली कामदारहरूलाई नकारात्मक प्रभाव भन्दा अध्ययन क्षेत्रका ८१.४८ प्रतिशतको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याएको कुरा उल्लेख गरेका छन्।

२.२ अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनवरालेकन (Review of Literature)

कार्की, (२०६८) को अनुसार नेपालको वर्तमान अवस्थामा आम्दानीका स्रोतहरू मध्ये विप्रेषण आय प्रमुख हो। अर्को शब्दमा, नेपालको अर्थतन्त्र विप्रेषण आयबाट चलिरहेको छ। त्यसैले सरकारको आम्दानी वृद्धिमा यसको महत्वपूर्ण हात रहेको छ। वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाले गाउँ गाउँमा विभिन्न कृषि फर्महरू संचालन गरेका छन्। यसको कारण के हो भने उनीहरूसँग उक्त कार्य गर्ने सिपको विकास भयो र वैदेशिक

रोजगारीबाट आम्दानी प्राप्त भएकोले लगानीको समस्या पनि रहेन । फलस्वरूप गाउँ गाउँमा गाई पालन, बाखापालन, तरकारी खेती, नगदेबाली, माछापालन आदिको विस्तार हुँदै गएको छ ।

घिमिरे, (२०६२) को अनुसार एक अध्ययन अनुसार नेपालको कुल जनसंख्याको ३.३ प्रतिशत वैदेशिक रोजगारीमा जान्छन् र उनीहरूको कुल ग्राहस्थ उत्पादनको ११.८ प्रतिशत योगदान दिन्छन् भन्ने कुरा उल्लेख गरी यो क्षेत्रको महत्व माथि प्रकाश पारिएको छ । यस्तो महत्वपूर्ण क्षेत्र भएकोले यस क्षेत्रलाई स्वीकार्नु सरहना गर्नु पर्छ । साथै मूल्याङ्कन र अनुगमन गर्नु पर्दछ भन्ने कुरा लेखमा विश्लेषण गरिएको छ । साथै वैदेशिक रोजगारीलाई पादर्शि सबैको पहुँच हक सबै प्रकारका ठगी रोक्ने संयन्त्र निर्माण गरिनु पर्दछ र विप्रेषणको वास्तविक गणना, औपचारिक क्षेत्रबाट भिन्याउन प्रोत्साहन र उत्पादनको क्षेत्रमा खर्च गर्ने वातावरण सिर्जना गर्नुपर्दछ । त्यसका लागि यस विषयको अध्ययन अनुसन्धान गरी विप्रेषणलाई गरिवी निवारण आर्थिक विकासको कार्यमा लगाउनु सक्नु पर्दछ भन्ने कुरा लेखमा प्रष्ट पारिएको छ ।

रेग्मी, (२०६५) को अनुसार वैदेशिक रोजगारीले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययनमा नेपाली कामदारहरूका पारिवारिक आर्थिक कमजोर र स्वेदशमा रोजगारी नपाएको कारण विदेशीएको पाइन्छ । खाडी राष्ट्रमा कम आम्दानी भएतापनि उनीहरूले आफ्नो पारिवारिक आर्थिक शैक्षिक आवश्यकताहरू आम्दानी अनुसार परिपूर्ति गरेको पाइएको छ । वैदेशिक रोजगारले नेपाली कामदारलाई नकारात्मक प्रभाव भन्दा उनीहरूको आर्थिक र शैक्षिक अवस्थामा राम्रो सुधार भएको कुरा उल्लेख गरिएका छ ।

उपाध्याय, (२०७१) को अनुसार कुनै पनि देशको सार्वभौम सिमाना भन्दा बाहिरको रोजगारीको अवसरलाई वैदेशिक रोजगार भनिन्छ । वर्तमान विश्व परिवेशमा विकसित भएको आर्थिक उदाधिकरण र विश्व व्यापीकरणको मान्यताले वैदेशिक रोजगारीको अवसरलाई विश्वव्यापी नै बनाइदिएको छ । वर्तमान समयमा सामाजिक, आर्थिक रूपान्तरणको एक सशक्त माध्यमको रूपमा वैदेशिक रोजगारीले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको पनि पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा भने वैदेशिक रोजगारीको मुद्दा कुनै नौलो होइन ।

रिजाल, (२०६४) को एक अध्ययन अनुसार नेपाली कामदारहरू वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम बढिरहेको छ । निम्न र मध्यम वर्गिय नेपालीहरू धेरै मात्रामा वैदेशिक रोजगारीमा जाने गर्छन । यस्ता नेपालीहरूलाई विदेशमा गर्नुपर्ने कामको बारेमा केहि पनि थाह हुँदैन ।

विदेशमा रोजगारीका अवसर प्रशस्त पाइन्छन् र रोजगारीका लागि विदेश जानु पर्छ भन्ने धारणा रहेको पाइन्छ । यस्ता कामदारहरूले विदेशमा कडा परिश्रम गर्नुपर्ने र तलब तथा सेवासूविधा न्यून पाउने भएकाले उनीहरूको आर्थिक अवस्थामा उल्लेख परिवर्तन हुँदैन ।

Chaudhary, (१९९२) ले ५ वटा अनुसन्धानलाई विश्लेषण गर्दै भनेका छन् । विप्रेषणको आकार विदेशमा गरेको काम, श्रमिकहरूको शैक्षिक स्तर, वैवाहिक स्थिति र श्रमिकहरूको सामाजिक स्थितिले प्रभाव पार्दछ । उनले आफ्नो अनुसन्धानको निष्कर्षमा भनेका छन् विप्रेषणको प्रभावलाई मुख्य गरि ४ वटा तत्वले प्रभाव पारेको हुन्छ । गरिबलाई मुख्य तत्व मान्दै विप्रेषण आय प्राप्त गर्ने व्यक्ति गरिविको रेखामूनि भएका अनिवार्य आवश्यक वस्तुको उपयोगमा विप्रेषण बढि खर्च हुने र आय प्राप्त गर्ने व्यक्ति गरिवीको रेखाभन्दा माथि गएमा उच्च कोटीका वस्तु उपभोगमा खर्च गर्ने तथ्य पत्ता लगाएका छन् । दोश्रो तत्व वचत प्रकृति तथा तेस्रो वस्तु तथा सेवाहरूको उपलब्धता हो भने चौथो तत्व विभिन्न पेशाप्रतिको दृष्टिकोण हो भनि व्याख्या गरेको थिए ।

सिटौला, (२०६८) को एक अध्ययन अनुसार नयाँ नेपाल निर्माणमा व्यवसायिले थप भूमिका खेल्ने सवालमा कुनै विवाद देखिदैन तर नयाँ नेपाल कस्तो बनाउने ? व्यवसायलाई यथादित र सुरक्षित बनाउन सरकारले कस्तो भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ सो स्पष्ट भए व्यवसायिले गर्न सक्ने योगदानका विषयमा छलफल गर्न सकिन्छ । व्यवसायि र मेनपार कम्पनि संचालकहरू यहि माटामा जन्मेकाले आफ्नो मूलुक सुन्दर बनाउन जस्तोसुकै भूमिका निर्वाह गर्न तयार छन् । तर त्यसका लागि व्यवसायिक ग्यारेन्टि र उचित वातावरण तयार हुनुपर्छ । व्यवसायीहरूले पनि आम्दानी गरेमात्रै मूलकका लागि केहि योगदान दिन सक्छन् । त्यसकारण नयाँ नेपाल निर्माणका लागि राजनितिक दल, नागरिक समाज र व्यवसायिहरू विच हातेमालो जरुरी छ । व्यवसाय संचालनका क्रममा हामिले भागेका कठिनाइ र कानुनी भ्रणभ्रटका विषयमा सरकार र व्यवसायि विच छलफल भई समाधान गर्न सके पारस्परिक सहयोगलाई थप वृद्धि गर्न सकिन्थ्यो । वचनसायिहरू बनाउने हो भने वैदेशिक रोजगार व्यवसायले ठूलो भूमिका निर्वाह गर्न सक्छ । वैदेशिक रोजगारी व्यक्तिको वाध्यताको रूपमा स्थापित भइसकेको अवस्थामा यस क्षेत्रले व्यक्तिलाई रोजगारको अधिकार प्रदान गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण योगदान गरि सामाजिक रूपान्तरणको निम्ति पूर्याएको योगदानलाई नागरिक समाज, राजनितिक दलहरू र अन्य क्षेत्रले पनि सहि ढंगले बुझ्ने जरुरी छ, यसका लागि स्वयं व्यवसायीहरू सरकार, नागरिक समाजले संयुक्त रूपमा व्यवसायिक र सुरक्षित वैदेशिक रोजगारका निम्ति उचित कदम चाल्नु अत्यन्तै जरुरी देखिन्छ ।

श्रेष्ठ, (२०६६) को अनुसार विदेशमा नेपाली कामदारले सुरक्षित रूपमा काम गर्न पाउन भनेको नेपालमा रहेका उसको परिवार मात्र हेर्न नेपालको आर्थिक क्षेत्रमा रेमिट्यान्सले ठूलो सहयोग पुऱ्याउनु हो भनी यस लेखमा व्याख्या गरिएको छ । नेपालको कूल ग्राहार्हास्थ उत्पादनमा त्यसको हिस्सा ठूलो रहन्छ । पाँच वर्ष अघि सम्म पनि नेपालमा त्यति धेरै मात्रामा रेमिटेन्स भित्रिएको पाइदैन थियो ।

दाहाल, (२०७०) को अनुसार नेपालमा जिवनस्तर सम्बन्धी सर्वेक्षणले देखाए अनुसार विदेशबाट करिब ५६ प्रतिशत विप्रेषण भित्रने गर्दछ, त्यो नै नेपालको आयस्रोत बनेको छ । वैदेशिक रोजगारीबाट भित्रने विप्रेषणको करिब ६९ प्रतिशत दैनिक उपभोग खर्च हुने गरेको छ भने ९ प्रतिशत श्रमण तिर्नमा, ५ प्रतिशत घर जग्गा खरिदमा, ३ प्रतिशत शिक्षामा लगानी भै रहेको छ भने ५ प्रतिशत मात्रै बचत हुने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । त्यसै कारणले गर्दा रोजगारीको सिलसिलामा विदेश पलाएन हुनेहरू दुई चार वर्ष भन्दै उतै पलाएन भै रहेका छन् ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाव (२०७०) ले गरेको अध्ययन अनुसार कुनै पनि काम नसिकेका नेपाली कामदारहरूको रोजगारी प्राप्त गर्ने स्थान भनेको अर्को देशको पूर्वाधार निर्माणको काम हो । पूर्वाधार निर्माणको जटिल काम गर्नुपर्ने कारण कतिपय युवा जनशक्तिले अकालमा ज्यान गुमाउनु पर्ने बाध्यता छ । जोखिमपूर्ण कामको कारण विभिन्न प्रकारका रोगको सिकार बनी जिउन समेत आश्रमको आवश्यकता पर्ने अवस्थामा समेत वैदेशिक रोजगारीमा जाने यूवाहरू पुगेका छन् । वैदेशिक रोजगारीबाट पाइएको रेमिटेन्सले परिवारको सम्पूर्ण खर्च धान्ने भएकाले वैदेशिक रोजगारीमा जाने यूवाहरूका परिवारका सदस्यहरू ले आफ्नो पेशा व्यवसाय त्यागेर शहर केन्द्रित बसोवास गर्ने संस्कृतिको विकास हुँदै गइरहेको छ । उनीहरू कुनै आयआर्जनको काममा लागेको पाइदैन । खाली उपभोग मात्र गरिरहेका छन् । आर्थिक आत्म निर्भरताको क्षेत्र दिन प्रतिदिन सम्बन्धी अवस्थामा छ ।

२.३ प्रस्तुत अध्ययनमा पूर्व अध्ययनको प्रयोग (Implications of the Review of the Study)

नेपालमा वैदेशिक रोजगारीको ठूलो महत्व रहेको छ । वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त हुने आयले देशको आर्थिक विकासमा उता नै महत्व राख्दछ । अर्को स्वयं व्यक्तिको गरिबी वेरोजगारी र आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक अवस्थामा उत्तिकै योगदान पुऱ्याएको देखिन्छ ।

यस अध्ययनमा विभिन्न सैद्धान्तिक साहित्यको पूनरावलोकन र पूर्व साहित्यको अध्ययन अन्तर्गत निम्नानुसार समीक्षा गरिएको छ ।

चौधरी (१९९२) ले ५ वटा अनुसन्धानलाई विश्लेषण गर्दै भनेका छन् । विप्रेषणको आकार विदेशमा गरेको काम, श्रमिकहरूको शैक्षिक स्तर वैदेशिक स्थिति र श्रमिकहरूको सामाजिक स्थितिले प्रभाव पार्दछ । उनले आफ्नो अनुसन्धानको निष्कर्षमा भनेका छन् । विप्रेषणको प्रभावलाई मुख्य गरी ४ वटा तथ्यांकले प्रभाव पारेको हुन्छ ।

दाहाल, (२०६३) का अनुसार हाम्रो देश नेपालमा प्रशस्त मात्रामा उद्योग धन्दाको अभावका कारण श्रमिकहरू वैदेशिक रोजगारमा जान बाध्य भएका छन् भन्ने कुरा उल्लेख गर्नु भएको छ ।

श्रेष्ठ, (२०६६) का अनुसार विदेशमा नेपाली कामदारले सुरक्षित रूपमा काम गर्न पाउनु भनेको नेपालमा रहेका उसको परिवार मात्र हैन नेपालको आर्थिक क्षेत्रमा रेमिट्यान्सले ठूलो सहयोग पुऱ्याउनु हो भन्ने कुरा उल्लेख गर्नु भएको छ ।

रिजाल, (२०६७) का अनुसार नेपालमा वैदेशिक रोजगारीमा जाने नेपाली कामदारहरूको संख्या बढी रहेको छ । यसमा पनि निम्न र मध्य वर्गिय खालको मानिसहरू विदेश जान्छन् तर उनीहरूलाई आफ्नो कामको बारेमा केही थाहा हुँदैन भन्ने कुरा उल्लेख गर्नु भएको छ ।

श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय (२०६७) का अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा आफ्नो उत्पादन र सेवालाई स्थापित गर्ने तथा एकाधिकार कायम गर्न साथै प्रतिस्थापन, दिगो शक्तिशाली राष्ट्रहरू अगाडि देखिएका छन् । यसका साथै विकासोन्मुख राष्ट्र तथा अविकसित राष्ट्रका विविध स्रोत साधनहरू माथि शोषण गरेको पाइन्छ ।

कार्की (२०६८) का अनुसार नेपालको वर्तमान अवस्थामा आम्दानीका स्रोतहरू मध्येविप्रेषण आयको प्रमुख हो । अर्को शब्दमा नेपालको अर्थतन्त्र विप्रेषण आयबाट चलिरहेको छ । ज्ञवाली (२०७१) का अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा गएका युवाहरूबाट प्राप्त विप्रेषण रकमले राष्ट्रिय कूलआय अभिवृद्धिमा ठूलो भूमिका निर्वाह गरेको र सीप उपलब्धताको माध्यमबाट विविध क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर सृजना हुन गई आयस्तर सुधार तथा मुलुकको गरिबी न्यूनिकरणको दिशामा लक्षित वर्गको आयस्तर उल्लेख्य योगदान पुगेको छ ।

श्रम मन्त्रालय, (२०६८) का अनुसार वैदेशिक रोजगारका अवसरहरू विस्तार हुँदै गए पनि मूलुक भित्र बेरोजगारी संख्या तिब्र रूपमा बढ्दै गएको तर उद्योग धन्दा एवम् विकास निर्माणको कार्यहरू अपेक्षाकृत वृद्धि भएको देखिदैन । यसबाट वैदेशिक रोजगारमा जाने नेपालीहरूको संख्यामा अत्याधिक वृद्धि भएको कुरा उल्लेख गर्नु भएको छ ।

भूसाल र ओझा, (२०६९) का अनुसार वैदेशिक रोजगार सेवा भन्नाले एक देशको काम बजारको श्रम शक्ति अर्को देशको श्रम बजारमा व्यवस्थित रूपमा काम गर्नु पर्ने कुरा उल्लेख गर्नु भएको छ ।

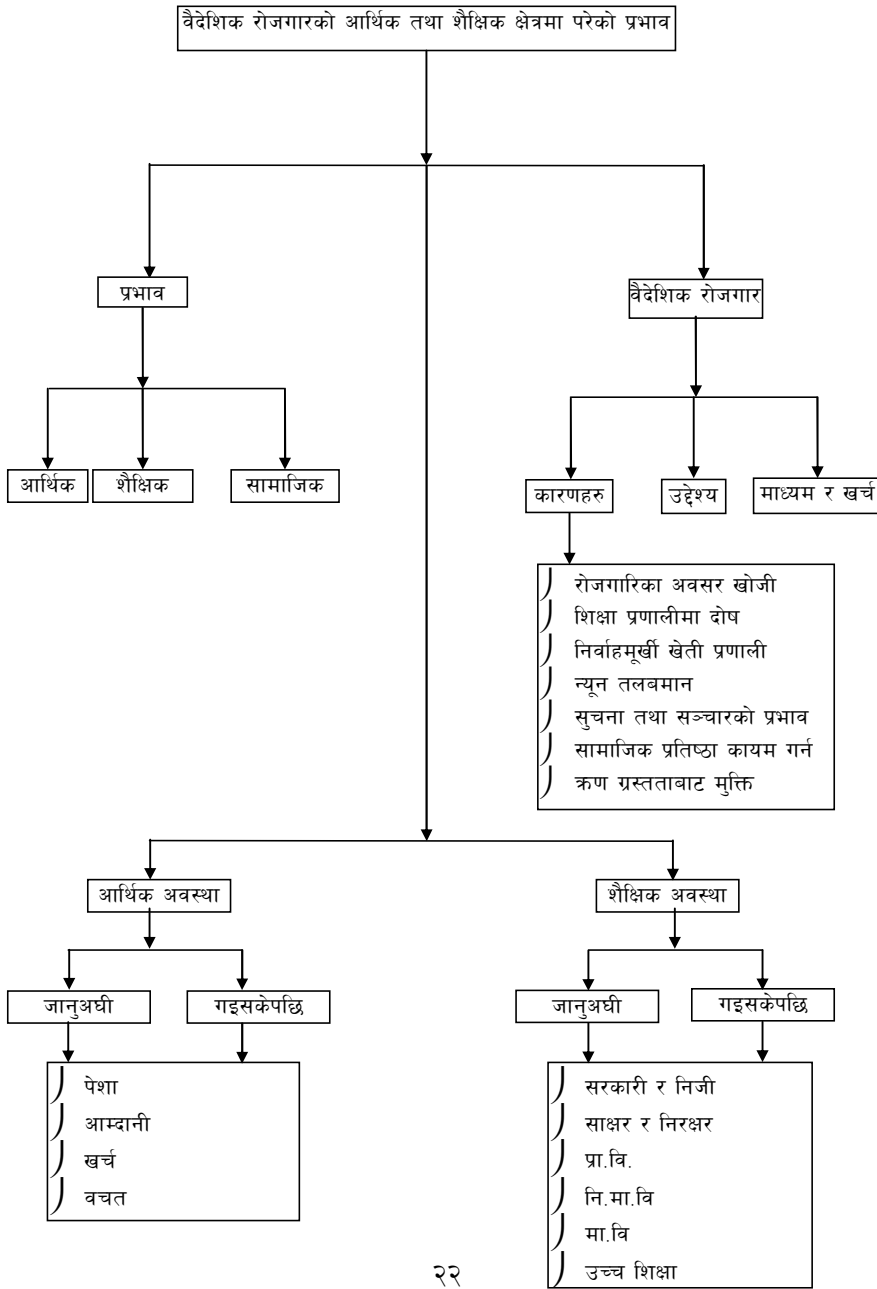
केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग, (२०६९) का अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा संस्थागत र व्यक्तिगत गरी दुई किसिमबाट विदेश जाने व्यवस्था सरकारले मिलाएको छ । यसका साथै हाल महिला श्रमिक देशको कूल २० प्रतिशत वैदेशिक रोजगारमा गएको पाहयो भने केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको तथ्याङ्कलाई हेर्दा २ लाख ३७ हजार ४ सय जना महिला मात्र वैदेशिक रोजगार गएको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap)

यस अध्ययनमा साहित्यको पुनरावलोकन पश्चात र यस अध्ययन विचमा अनुसन्धान अन्तर (Research gap) यस प्रकार रहेको छ । साहित्यको पुनरावलोकन नमुना छनोट विधिको माध्यमबाट सिमित जनसंख्या बाट तथ्याङ्क लिई विश्लेषण गरिएको थियो भने यस अध्ययनमा वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न हुने साथै यस अध्ययन मा संलग्न हुने शत प्रतिशत घर परिवारलाई लिइएको थियो भने वैदेशिक रोजगार मा संलग्न हुने घर परिवारलाई स्तरकृत नमुना छनोट विधिको माध्यमबाट छनोट गरी वास्तविक र यथार्थ तथ्याङ्क लिइएको छ । साहित्यको पुनरावलोकनमा प्रश्नावलीमा मात्र प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गर्दा सहि नहुने /सहि नभएको पनि हुन सक्दछ तर यस अध्ययनको निचोडमा वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न घर परिवार तथा वैदेशिक रोजगार फर्किएका युवायुवतीलाई समावेश गरी लक्षित समूह छलफलको माध्यमबाट सत्य र यथार्थ तथ्याङ्क लिइएको छ । यस अध्ययनको साहित्य पुनरावलोकनमा वैदेशिक रोजगारसँग सम्बन्धित घर परिवारको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रको बारेमा विश्लेषण गरिएको छ । साथै विप्रेषणबाट उनीहरूको परिवारको शिक्षामा गरिएको लगानीलाई देखाइएको छ । जसले साहित्यको पुनरावलोकन प्रभावको विश्लेषण गर्न पनि सहज भएको छ । त्यसैले साहित्यको पुनरावलोकन भन्दा यस अध्ययनको निचोड सत्य र वास्तविक भन्ने आशावादी रहेको छ ।

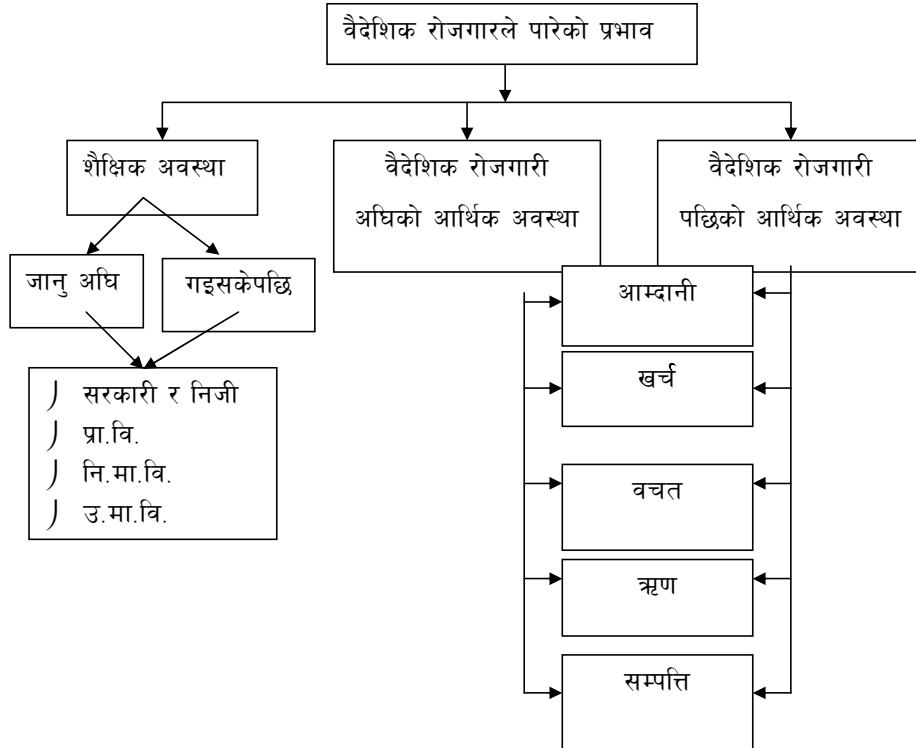
२.५ अवधारणात्मक ढाँचा (Conceptual Framework)

वैदेशिक रोजगारीमा अधि र पछि उनीहरूका परिवारको आर्थिक तथा उनीहरूका बालबालिकाको शैक्षिक अवस्थाको अवधारणात्मक संरचना यस प्रकार रहेको थियो ।

२.६ कार्यात्मक अवधारणा (Functional Framework)

वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न युवाहरूको आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थाको कार्यात्मक ढाँचा यस प्रकार रहेको छ । यस संरचनामा वैदेशिक रोजगारीमा जानु अघि र वैदेशिक रोजगारीमा गइसकेपछि उनीहरूको परिवारको आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्था तथा समस्या तथा उनीहरूको बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्थसँग सम्बन्धित विभिन्न पक्षहरूलाई समेटिएको छ । वैदेशिक रोजगारीले यसमा संलग्न युवाको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव

अध्याय तीन (CHAPTER THREE)

३. अनुसन्धान विधि तथा ढाँचा (Research Method and Design)

यस अध्यायमा अनुसन्धानका विधिहरू तथा ढाँचाहरूको बारेमा व्याख्या गरिएको छ। यस अन्तर्गत अनुसन्धान, ढाँचा, तथ्याङ्कको स्रोत, जनसंख्या, नमुना, आकार र नमुना छनौट, अध्ययन क्षेत्र तथ्याङ्क संकलनका साधन र प्रविधि तथ्याङ्क विश्लेषणका तरिका जस्ता कुराहरूलाई समेटिएको छ।

३.१ अध्ययनको ढाँचा (Research Design)

यो अध्ययन व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक ढाँचामा आधारित छ। यस अध्ययनले उद्देश्य प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट प्राप्त गरिएको छ। यसरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई वैदेशिक रोजगारीले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव पत्ता लगाउनका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कहरू गुणात्मक तथ्याङ्कलाई व्याख्या गरिएको छ। साथै संख्यात्मक तथ्याङ्कलाई व्याख्या गरिएको छ। साथै संख्यात्मक तथ्याङ्कलाई ताकिकीरण, स्तम्भ चित्र र वृत्त चित्रबाट प्रस्तुत गरिएको हुनाले यस अध्ययनमा रहेको तथ्याङ्कहरूको सवभाव गुणात्मक अध्ययनमा रहेको तथ्याङ्कहरूको स्वभाव गुणात्मक (Qualitative) र संख्यात्मक (Quantitative) रहेको छ।

३.२ तथ्याङ्क संकलनका स्रोत (Sources of Data Collection)

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धानका लागि संकलित तथ्याङ्कहरू भरपर्दो हुनु पर्दछ। भरपर्दो स्रोतबाट लिएको तथ्याङ्क नै सही र विश्वासिला हुने भएकाले अनुसन्धानको उद्देश्यपूरा गर्न सके सम्म भरपर्दो स्रोतहरूलाई मात्र तथ्याङ्कको संकलनको स्रोत रूपमा लिनुपर्दछ। यस अनुसन्धानमा तथ्याङ्क संकलनका स्रोतहरूमा मुख्यतया प्राथमिक र द्वितीय गरी दुई किसिमको प्रयोग गरिएको छ।

३.२.१ प्राथमिक तथ्याङ्कको स्रोत (Source of Primary Data)

प्रस्तुत अध्ययनको प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत अनुसन्धान स्थलगत वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका व्यक्तिहरूसँग प्रश्नावलीका माध्यमबाट अन्तर्वार्ता लिइएको थियो। अध्ययन

क्षेत्रबाट सूचना संकलन गर्ने गर्ने क्रममा वैदेशिक रोजगार सँग सम्बन्धित घर परिवारका अभिभावकहरूसँग प्रश्नावलीको माध्यमबाट अन्तर्वार्ता लिइ तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो । त्यसैले यस अध्ययनको लागि प्राथमिक स्रोत युवायुवतीहरू र सोही युवायुवतीको घर परिवारका अभिभावकहरू हुन् ।

३.२.२ सहायक तथ्याङ्कको स्रोत (Source of Secondary Data)

यस अध्ययनलाई उद्देश्यपूर्ण तथा प्रभावकारी बनाउनको लागि प्राथमिक तथ्याङ्कहरूबाट प्राप्त हुन नसक्ने सूचनाहरू द्वितीय तथ्याङ्कहरूबाट सङ्कलन गरिएको छ । द्वितीय स्रोत अन्तर्गत पत्रपत्रिका प्रकाशित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी रिपोर्टहरू, गा.वि.स. कार्यलय थुमी, जि.वि.स. कार्यालय गोरखा, वैदेशिक रोजगार विभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक अन्य प्रकाशित र अप्रकाशित रिपोर्टहरू तथा यस अध्ययनसँग सम्बन्धित शोधपत्रको अध्ययनबाट तथ्याङ्कहरू लिइएको थियो ।

३.३ जनसंख्या, नमुना आकार र नमुना छनोट रणनीति (Population, Sample Size and Sample Strategy)

३.३.१ जनसंख्या (Population)

यो अध्ययन गोरखा जिल्लाको थुमी गा.वि.स. मा आधारित रहेको छ । उक्त गा.वि.स. कुल घर परिवार संख्या ९९६ तथा कुल जनसंख्या ५३७१ रहेको छ । जसमा पुरुष २६९७ र महिला २६७४ रहेको छ । यस गा.वि.स. भित्र पनि वडा नं. ४ मा ७७ घरपरिवार, वडा नं. ५ मा २०० घर परिवार, वडा नं. ६ मा १८४ घरपरिवार, वडा नं. ७ मा ९४ घरपरिवार, वडा नं. ८ मा ७० घरपरिवार गरी जम्मा ६२५ रहेका छन् । जस मध्ये वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न वार्ड नं. ४ बाट ३५, वडा नं. ५ बाट ५०, वडा नं. ६ बाट ४५, वडा नं. ७ बाट ३५ र वडा नं. ८ बाट ४५ गरी जम्मा २०० घर परिवार रहेका छन् । त्यसैले यस अध्ययनको जनसंख्या वैदेशिक रोजगारमा संलग्न २०० घर परिवार हो ।

३.३.२ नमूनाको आकार (Sampling Size)

यस अध्ययाका लागि नमूना छनोट क्षेत्रमा वैदेशिक रोजगार संलग्न २०० घर परिवार रहेका छन् । उक्त घर परिवार मध्ये २०० लाई नै अध्ययनमा समावेश गरिएकाले यस अध्ययनको नमूना आकार २०० घर परिवार अर्थात १०० प्रतिशत हो ।

३.३.३ नमूना छनोट रणनीति (Sampling Strategy)

यस अनुसन्धानको क्रममा स्रोत र समयको सिमितताको कारण सम्पूर्ण जनसंख्यालाई लिएर अध्ययन गर्न जटिल एवं कठिन पर्ने हुनाले सम्पूर्ण जनसंख्याको प्रतिनिधित्व हुने गरी नमूना छनोट गरिएको छ । जसलाई तल उल्लेख गरिएको छ :

१. यस अध्ययनलाई उद्देश्यात्मक नमूना छनोट विधिको माध्यमबाट देशको ७५ जिल्ला मध्ये, गोरखा जिल्ला र यस भित्र रहेका गा.वि.स. मध्ये बाट थुमी गा.वि.स. र ९ वडाहरू मध्येबाट वडा नं. ४, ५, ६, ७ र ८ लाई लिइएको छ किनभने बाँकी वडाहरूमा वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या नगन्य रहेको छ ।
२. वैदेशिक रोजगारमा संलग्न २०० घरपरिवारका अभिभावकहरूलाई संगणना विधि बाट छनोट गरिएको छ ।

३.४. अध्ययन क्षेत्र (Study Area)

यस अध्ययनको क्षेत्र नेपालको पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको गण्डकी अञ्चलमा रहेको गोरखा जिल्लाको उत्तरी क्षेत्रमा अवस्थित थुमी गा.वि.स. हो ।

३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू (Tools of Data Collection)

यस अनुसन्धानको लागि आवश्यक पर्ने प्राथमिक तथ्याङ्क संकलनका लागि निम्न साधनको प्रयोग गरिएको थियो । जसलाई यस प्रकार उल्लेख गरिएका छ ।

३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire)

अध्ययनलाई पूर्णता प्रदान गर्नका लागि संरचित र असंरचित दुवै प्रकारको प्रश्नावलीको प्रयोग गरिएको छ । जसमा वैदेशिक रोजगारमा संलग्न घरपरिवारका अभिभावकहरूलाई आमदानी, खर्च र बचत तथा शैक्षिक अवस्था र उक्त पेशा अवलम्बन गर्नुपर्ने धारण र उक्त पेशामा रहेका समस्याहरूको पहिचान गर्न प्रश्नावली निर्माण गरिएको थियो । जुन अनुसूचि १ मा उल्लेख गरिएको छ ।

३.५.२ अवलोकन सूची (Observation List)

यस अध्ययनको उद्देश्यलाई पूरा गर्न अध्ययन कर्ता एवम् वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न युवाहरूको घरमा गई उनीहरूको आर्थिक अवस्थाको बारेमा प्रत्यक्ष अवलोकन गरिएको छ । साथै छनोटमा परेको घर परिवारको आर्थिक अवस्था जग्गाजमिन, भौतिक सामग्रीहरूको अवलोकन गर्न एउटा अवलोकन सूची तयार गरिन्छ । जसलाई अनुसूची २ मा देखाइएको छ ।

३.५.३ छलफल निर्देशिका (Discussion Guide)

यस अध्ययनलाई पूरा गर्नको लागि वैदेशिक रोजगारमा संलग्न घरपरिवारका अभिभावकहरूलाई छलफलमा सहभागी बनाइएको थियो । उक्त छलफल सञ्चालन गर्नका लागि आवश्यक छलफल सूची बनाइएको थियो । जसको नमूना अनुसूची ३ मा देखाइएको छ ।

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलनका तरिकाहरू (Techniques of Data Collection)

यस अध्ययनमा लागि तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने निम्न विधिहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

३.६.१ अन्तर्वार्ता (Interview)

यस अध्ययनमा प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नका लागि प्रविधिको रूपमा अन्तर्वार्ता अन्तर्गत प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता (Direct Personal Interview) विधिलाई प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य परिपूर्तिको लागि आवश्यक पर्ने प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न

प्रश्नावली लिएर अनुसन्धानकर्ता स्वयम् अध्ययन क्षेत्रमा गई त्यहाँका उत्तरदातासँग आमुन्नेसामुन्ने रूपमा बसी प्रश्न उत्तरका माध्यमबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

३.६.२ प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation)

यस अध्ययनको उद्देश्य परिपूर्तिको लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नका लागि वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न युवाका परिवारसँग वैदेशिक रोजगारीले तपाईंको परिवारमा कस्तो प्रभाव परेको छ, आम्दानी कस्तो छ, वैदेशिक रोजगारीमा जानुभन्दा पहिले र गई सकेपछिको आर्थिक र शैक्षिक अवस्थामा कस्तो प्रभाव परेको छ, भन्ने कुरामा प्रयक्ष अवलोकन गरिएको छ । वैदेशिक रोजगारीले युवालाई आर्थिक उन्नति गर्न सहयोग गरेको छ वा छैन भनि पत्ता लगाउनको लागि अवलोकन गरिएको थियो ।

३.६.३ लक्षित समूह छलफल (Focused Group Discussion)

यस अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्ने शिलसिलामा अनुसन्धानकर्ता स्वयं उपस्थित भइ आफ्नो अध्ययन क्षेत्रमा थुमी गा.वि.स. वडा नं. ४, ५, ६, ७, र ८ का नमुना छनोटमा परेका प्रत्येक वडा वटा ३/३ जना गरि जम्मा १२ जनाको समूहलाई अध्ययन कर्ता स्वयंले छलफल गराई उनीहरूको उत्तर टिपोट गरिएको थियो । यस टिपोटको उत्तर विश्लेषण गरी त्यसबाट आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गरियो ।

३.७ तथ्याङ्क प्रस्तुतिकरण र विश्लेषणको तरिका (Data Analysis and Interpretation Techniques)

यस अध्ययनका क्रममा विभिन्न विधि तथा तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू प्रश्नावली, अर्न्तवार्ता, छलफलबाट आवश्यक तथ्याङ्क सूचना तथा जानकारीहरू सङ्कलन गरिएको छ । उक्त सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित तरिकाले शिर्षक अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गर्नुका साथै आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्कलाई स्तम्भ चित्र, प्रतिशत र औसतको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त तथ्याङ्कको विश्लेषणात्मक तथा परिमाणात्मक विधिद्वारा अध्ययनको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

अध्याय चार (CHAPTER FOUR)

४. परिणामको व्याख्या र विश्लेषण (Analysis and Interpretation of the Result)

४.१. गोरखा जिल्लाको एक परिचय (Introduction of the Gorkha District)

गोरखा जिल्ला नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्र (प्रदेश नम्बर ४) अन्तर्गत पर्ने गण्डकी अञ्चलका ६ जिल्लाहरू मध्ये तनहुँ, लमजुङ र मनाङ्ग जिल्लाहरूको पूर्वपट्टि रहेको छ। नेपालको नक्सामा हेर्दा यो जिल्ला महाभारत श्रृङ्खला देखि हिमाली श्रृङ्खला सम्म लिस्नो भैं ठाडिएर रहेको देखिन्छ। ३६१० वर्ग कि.मि क्षेत्रफलमा फैलिएको यो जिल्ला क्षेत्रफलको हिसाबले चौथो ठूलो जिल्ला हो। जसले देशको कूल भू-भागको २.४५ प्रतिशत भाग ओगटेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को अन्तिम नतिजा अनुसार देशको कुल जनसंख्याको १.०२ प्रतिशत जनसंख्या रहेको यो जिल्ला जनसंख्याको हिसाबले ७५ जिल्ला मध्य ३७ औँ स्थानमा रहेको देखिन्छ। भने साक्षरतामा ३६ औँ स्थानमा रहेको छ। यो जिल्ला ६० गा.वि.स. र नगरपालिका, ३ निर्वाचन क्षेत्र, १३ इलाकामा विभाजित छ। यस जिल्लाको मनकामना, वारपाक, सिम्जुङ्ग र छेकम्पार गा.वि.स. लाई नमुना गा.वि.स.को रूपमा घोषणा गरिएको छ। जिल्लाको सबै भन्दा टाढाको गा.वि.स. सामागाउँ ५२ कोष टाढा पर्छ। (District profile of Gorkha -2072)

४.१.१ भौगोलिक अवस्था (Geographical Condition)

यो क्षेत्रगत हिसाबले पहाडी क्षेत्रमा परे पनि यस क्षेत्रमा हिमाली क्षेत्र पनि पर्दछ। यो जिल्ला २७°१४" उत्तर सम्म र ८४°५८ पूर्व देशान्तर सम्म फैलिएको छ। यो समुन्द्री सतह देखि २२८ देखि ८१६३ मि. सम्म छ। यस प्रदेशले जिल्लाको कुल प्रदेशको भू भागको ४६.०७ प्रतिशत (१६.६३ वर्ग कि.मि) भाग ओगटेको छ।

४.१.२ जिल्लाको जनसाङ्खिकीय अवस्था (Population Status of District)

गोरखा जिल्लाको जनसङ्ख्याको कूल विवरण हरेक १०/१० वर्ष अन्तरमा भएको पछिल्लो तीन जनगणनाको तथ्याङ्क तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । तालिकामा महिला र पुरुषको सङ्ख्या पनि छुट्टा छुट्टै प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.१

गोरखा जिल्लाको जनसाङ्खिकीय अवस्था-२०७२

विवरण	वि.स. २०४८	वि.स. २०५८	वि.स. २०६८
पुरुष	KAKMNI	KMNI NI	KAKI NI
महिला	KMKNI NI	KEMNI NI	KEI NI NI
जम्मा	AEAEAN	APPKMNI	AIKI CKI

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण - २०७२

राष्ट्रिय जनगणना २०४८ अनुसार अनुसार गोरखा जिल्लामा पुरुषको संख्या १२१३२७ जना र महिलाको संख्या १३११९७ गरी जम्मा २५२५२४ थियो । जनगणना २०५८ अनुसार पुरुषको संख्या बढेर १३४४०७ र महिलाको संख्या बढेर १५३७२७ र जम्मा २८८१३४ पुग्यो । रा.ज.ग. २०६८ अनुसार पुरुषको संख्या १२१०४१ र महिलाको संख्या १५००२० गरी जम्मा २७१०६१ हुन पुगेको छ । माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा वि. स. २०६८ साल देखि नै गोरखा जिल्लामा पुरुषको तुलनामा महिलाको जनसंख्या बढी देखिन्छ ।

४.१.३ थुमी गा.वि.सको परिचय (Introduction of Thumi VDC)

नेपालको मान चित्रमा ५ विकास क्षेत्र, १४ अञ्चल, ७५ जिल्लामा साविष्ट थुमी गा.वि.स. पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र ११ मा पर्ने उत्तरी गोरखाको नाकाको रूपमा परिचित गा.वि.स. हो । यस गा.वि.स. सदरमुकाम गोरखा देखि ४७ कि.मि टाढा पर्दछ । गा.वि.स. को मान चित्रलाई नियाल्दा उत्तर दक्षिण केहि लम्बिएको पूर्व पश्चिम चौडा, पश्चिम तर्फ केही भाग भुकेको जस्तो महसुस हुन्छ । यस गा.वि.स. को क्षेत्रफल ४१.२४ वर्ग कि.मि (४१२४ हेक्टर) भूमि ओगटेको छ । थुमी बुढीगण्डकी किनार देखी घर्चे लेकको टुप्पा सम्म आफ्नो आफ्नो अस्तित्व कायम गर्न सफल भएको छ, यहाँ काँस देखि लालिगुरास सम्म फूलछ त दक्षिणमा खचर, सिसौं देखि उत्तरमा निगाला, तेजपत्ता आदि जस्ता जटिवुटी समेत भेटिन्छ

भने बन्यजन्तुमा रातो ढेडु बाँदर देखी बाघ, भालु, मृग, भर्जरल, घोरल र पंक्षीमा पानी हाँस देखि डाँफे, कालिज आदि पाइन्छ। यस गा.वि.स मा नेपालमा अल्प संख्यक जाति भनेर अंकित बराम जाति र मुस्लिम देखि दलित, मगर, गुरुङ्ग, घले, क्षेत्री ब्राम्हण आदि जातिको बसोवास छ।

क. भौगोलिक अवस्था (Geographical Condition)

नेपालको एकिकरणको इतिहासमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको गोरखा जिल्ला भित्र रहेको दुई नगर पालिका र साठी गा.वि.स. पर्दछ। यो गा.वि.स. मध्य थुमी गा.वि.स. पनि एक हो। भौगोलिक स्थितिलाई हेर्दा थुमी गा.वि.स. २८ डिग्री ७ सेकेण्ड उत्तर देखि २८ डिग्री ९ सेकेण्ड ३० मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८४ डिग्री ४७ सेकेण्ड १५ मिनेट पूर्व देखि ८४ डिग्री ५२ सेकेण्ड ३० मिनेट पूर्व सम्म फैलिएको छ। सामुन्द्रिक सत देखि ६०० मीटर देखि ३३०० मी सम्म उचाईमा फैलिएको छ।

ख. गा.वि.सको जनसंख्याको स्थिति (Population Status of in VDC)

तलको तालिकामा थुमी गा.वि.स. को जनसङ्ख्याको स्थिति प्रस्तुत गरिएको छ। हरेक वडामा रहेको परिवार सङ्ख्या, महिला, पुरुष सबै वडाका वडागत जनसङ्ख्या र वडागत जनसङ्ख्या प्रतिशत प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.२

जनसांख्यिकीय स्थिति (Demographic Status of VDC)

वडा न.	परिवार संख्या	महिला (४९.८)	पुरुष (५०.२)	जम्मा	प्रतिशत
१	PA	AN	AEI	EI K	ΣHI
२	PI	AN	AOI	EKI	ΣKI
३	KKI	MI	AN	CI I	KKHI
४	PI	AKI	AI I	NE	PI
५	AI I	NPI	EI MI	ΣΣK	KPIE
६	KPI	NI	NMI	PEMI	KEE
७	ΣN	AN	AEQ	EKE	ΣKI
८	PI	KEI	KEΣ	MEK	PI
९	ΣI	AN	AN I	EPI	KI HI
जम्मा	ΣΣQ	ACKI	AOEI	EMIK	KI I HI

स्रोत : Thumi VDC Profile 2072

गा.वि.स. को प्रोफाइल अनुसार थुमी गा.वि.स. मा ९९७ परिवार संख्या रहेको छ भने त्यसमा पुरुषको संख्या २६९७ र महिलाको संख्या २६७४ गरी जम्मा जनसंख्या ५३७१ रहेको छ । जसमा महिलाको संख्या प्रतिशत ४९.८ र पुरुषको संख्या प्रतिशत ५०.२ रहेको छ ।

ग. गा.वि.स. को शैक्षिक अवस्था (Educational status of the VDC)

थुमी गा.वि.सको साक्षरता दरलाई राम्रो मान्नु पर्दछ । तहगत हिसाबले केहि व्यक्तिहरूले स्नातक सम्म अध्ययन गरेका छन् । गा.वि.स. को शैक्षिक अवस्थालाई तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.३

गा.वि.स.को शैक्षिक अवस्था (Educational Status of VDC)

वडा न.	एस.एल.सी वा सो सरह पास	बाह्र पासको संख्या	स्नातक पास संख्या	स्नातकोत्तर पास संख्या
१	ΛΞ	Λ	ΚΚ	Λ
२	ΛΠ	ΛΜ	Σ	Κ
३	ΜΜ	ΛΟ	ΚΞ	Μ
४	ΚΞ	ΚΛ	Μ	Ζ
५	Ξ	ΜΠ	Λ	Κ
६	ΛΚ	ΚΞ	Π	Κ
७	ΚΞ	ΚΝ	Ξ	Κ
८	ΚΞ	ΚΝ	Ξ	Κ
९	Λ	Κ	Ο	Λ
जम्मा	ΛΡΣ	ΚΟΠ	ΡΚ	ΛΚ

स्रोत : Thumi VDC Profile, 2070

माथिको तालिका अनुसार थुमी गा.वि.स. मा एस.एल.सी वा सो सरह पास गर्नेको संख्या २८९ जना, बाह्र पास गर्नेको संख्या १६७ जना स्नातक पास गर्नेको ८१ जना र स्नातकोत्तर गर्ने २१ जना रहेका छन् । यस जनसंख्यालाई आधार मान्दा छोप्राक गा.वि.स. लाई अर्घ शिक्षित गा.वि.स.को रूपमा लिन सकिन्छ ।

घ. खाने पानी तथा विद्युत (Drinking water and Electricity)

गा.वि.स को प्राय जसो वस्तिहरूम पाईपको धारबाट ल्याइएको पानीको प्रयोग गरिन्छ । जुन कसैको घरमा नै धारा छ भने कति घर परिवारलाई पानी लिन जान ५/१० मिनेटको समय लाग्ने गर्दछ । शेखा लघु जलविद्युत आयोजना ले वडा नं. १, २ र ९ वडालाई बत्ति बाल्न पुगेको छ भने केन्द्रीय प्रसारण लाइन बाट वडा नं. ५ मा बत्ति बाल्दछन् भने बाँकी अरु परिवार सोलार र मट्टीतेलबाट बत्ती बाल्ने गर्दछन् । (VDC Profil, 2070)

ड. यातायात सुविधा (Transportation Facility)

गोरखा जिल्ला सदरमुकामलाई धेरै पहिले नै पक्की सडकले जोडे पनि थुमी गा.वि.स. मा भने यातायातको पहुँच पुगेको पाइदैन । भौगोलिक विकटताले गर्दा आर्खेत बजार सम्म कच्ची सडक जोडिएको छ गोरखा सदरमुकाम देखि भने जीपहरू सोती बजार सम्म मात्र पुगेको छ । बाँकी वडा मा सडकले छोएको छैन । (VDC Profil, 2070)

च. हावापानी (Climate)

थुमी गा.वि.स. को वडा नं. ९, ८, र ७ का केहि भागमा हिउँदमा जाडो, तुसारो र अग्लो भागमा हिउँ पनि पर्दछ । चैत्र देखि जेष्ठ सम्म दक्षिण, भागमा उष्ण र उत्तरमा समारीतोष्ण हुन्छ, आषाढ, श्रावण र भाद्रमा १०० से.मि २०० से.मि सम्म वर्षा हुन्छ । (VDC Profil, 2070)

छ. जङ्गल (Forest)

यस थुमी गा.वि.स. मा दक्षिणमा पतभर बिलाउने बुल्थ्यारो, साल, सिसौ, चिलाउने आदि पाइन्छ भने उत्तरी अग्ला भागमा समशितोष्ण सदावहार जंगल साथै विभिन्न जातमा जडीबुटी लोक्ता आदि पाइन्छ । (VDC Profil, 2070)

ज. माटो (Soil)

थुमी गा.वि.स. मा वैदेशिक रोजगारीका साथै कृषि पेशालाई पनि अपनाएको पाइन्छ। यहाँ उत्पादन हुने वाली नालीहरूमा धान, मकै, गहुँ, आलु, मास, मट्टामास उखु र विभिन्न प्रकारका तरकारीहरू पनि उत्पादन गरिन्छ। फलफूलमा अम्वा, नासपती, सुन्तला, आलु, मेवा, केरा आदि जस्ता फलफूल पाइन्छ। (VDC Profil, 2070)

४.१.४ थुमी गा.वि.स. को आर्थिक अवस्था (Economic Status of the Thumi VDC)

यस गा.वि.स. मा शिक्षक, व्यापारी, कर्मचारी कृषि पेशामा संलग्न र अन्य पेशामा गरी जीउने मानिसहरूको बसोबास रहेको छ। यस गा.वि.स.मा सबै भन्दा बढी आय प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूमा कर्मचारी व्यापारी र वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिहरू रहेका छन्। यिनीहरूले नै धेरै बचत गर्ने गरेका छन् भने कृषि पेशामा संलग्न व्यक्तिहरूको आय पनि न्यून रहेको छ। यस गा.वि.स. को आर्थिक अवस्था यस प्रकारको रहेको छ।

तालिका ४.४

घर परिवार आम्दानी व्यायको अवस्था - २०७२

क्र.स	वार्षिक आय रु	परिवारको संख्या	प्रतिशत
१	PIBII सम्म	ΩΠ	ΩM%
२	PIBII देखि KPIBII सम्म	ΔΠ	ΔP%
३	KPIBII भन्दा माथि	Σ	Σ%
जम्मा		ΣΣQ	KI I %

स्रोत: Thumi VDC Profile, 2072

माथिको तालिकाबाट के थाहा हुन्छ भने ६२७ घर परिवारको वार्षिक आम्दानी रु ८०,००० सम्म ६३%, २७९ घर परिवारको वार्षिक आम्दानी रु ८०,००० देखि रु १,८०,००० सम्म २८% र ९० घर परिवारको वार्षिक आम्दानी रु १,८०,००० भन्दा बढी हुने देखिन्छ।

तालिका ४.५

घर परिवार वार्षिक खर्चको अवस्था - २०७२

क्र.स	वार्षिक खर्च (रु)	परिवारको संख्या	प्रतिशत
१	MEH II सम्म	EP	EP %
२	MEH II देखि KKI H II सम्म	MN	MN %
३	KKI H II भन्दा माथि	O	P %
जम्मा		ΣQ	KI %

स्रोत: Thumi VDC Profile, 2072

माथिको तालिकाबाट के थाहा हुन्छ भने वार्षिक खर्च तर्फ ५७८, ५८० घरको वार्षिक खर्च रु ७०,००० सम्म खर्च हुने, ३४९ (३५०) घर परिवारको वार्षिक खर्च रु ७०,००० देखी १,५०,००० सम्म हुने र ६० (७०) घरको वार्षिक खर्च रु १,५०,००० भन्दा माथि खर्च गर्ने गरेको देखिन्छ।

४.१.५ पेशाको आधारमा जनसंख्या (Population of VDC of Occupation)

यस थुमी गा.वि.स को पेशाको आधारमा जनसंख्याको अवस्थालाई तलको तालिकामा देखाएको छ। यस गा.वि.स. को पेशागत अवस्था अध्ययन गर्दा मानिसहरू कृषि, सेवा, व्यापार, वैदेशिक रोजगारमा संलग्न रहेको पाइयो। जसको सङ्ख्यात्मक तथा सोका प्रतिशत तलको तालिमा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.६

थुमी गाउँ विकास समितिमा पेशागत हिसाबले जनसंख्या-२०७२

विवरण	संख्या	प्रतिशत
कृषि	४२११	७८.४%
सेवा	२३१	४.३%
व्यापार	६४४	१२%
वैदेशिक रोजगार	२८५	५.३%
जम्मा	२५३७१	१००.००

स्रोत: Thumi VDC Profile, 2072

थुमी गाँउ विकास समितिमा पेशागत हिसाबले जनसंख्याको स्थिति हेर्दा कृषिमा ७८.४%, सेवामा ४.३ % व्यापारमा १२% वैदेशिक रोजगारमा ५.३% रहेको पाइयो ।

४.१.६ गा.वि.स. को धर्मको आधारमा जनसंख्या (Population of the VDC by Religion)

यस थुमी गा.वि.स को धर्मको आधारमा जनसंख्याको अवस्थालाई तलको तालिकामा देखाएको छ । नेपाल धार्मिक रूपमा धर्म निरपेक्ष राष्ट्र हो । थुमी गा.वि.स. मा पनि विभिन्न धर्म मान्ने मानिसहरू बसोबास गर्ने गरेको पाइयो । जसमध्ये हिन्दु, बौद्ध, इस्लाम, क्रिश्चियन र अन्य धर्मालम्बीहरू बसोबास गर्न गरेको पाइयो ।

तालिका ४.७

गा.वि.स. को धर्मको आधारमा जनसंख्या-२०७२

धर्म	जनसंख्या	प्रतिशत
हिन्दु	३२६६	६०.८%
बौद्ध	८२२	१५.३%
इस्लाम	१०७	२%
क्रिश्चियन	८३७	१५.६
अन्य	३३८	६.३
जम्मा	५३७१	१००.००

स्रोत: Thumi VDC Profile, 2072

माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा थुमी गा.वि.स. मा सबैभन्दा बढी हिन्दु धर्म मान्नेहरू ३२६६ जना जुन ६०.८ प्रतिशत हुन आउँछ र सबै भन्दा कम इस्लाम धर्म मान्नेहरू १०७ जना जुन २ प्रतिशत हुन आउँछ र अन्यमा ओम शान्ती सन्सङ्ग आदि केहि मात्रामा रहेका छन् ।

४.१.७ जातको आधारमा गा.वि.स.को जनसंख्या (Population of the VDC by cast)

यस थुमी गा.वि.स को जनसंख्यालाई जातको आधारमा तलको तालिकामा देखिएको छ । नेपाल एक बहुजातिय राष्ट्र हो । त्यसैगरी थुमी गा.वि.स. मा पनि विभिन्न जातजातिका मानिसहरू बसोबास गर्ने गरेको पाइयो । जसमा बाह्रमण, क्षेत्री, जनजाति, दलित, मुस्लिम जातको मानिसहरूको बसोबास गरेको पाइयो ।

तालिका ४.८

जातको आधारमा गा.वि.स. को जनसंख्या

क्र.सं.	जातजाती	संख्या	प्रतिशत
१.	ब्राम्हण	५८९	१०.०%
२.	क्षेत्री	१२०६	२२.४%
३.	जनजाती	१८६४	३४.७%
४	दलित	१६०४	३९.९%
५.	मुस्लिम	१०७	२%
जम्मा		५३७१	१००.००

स्रोत: Thumi VDC Profile, 2072

जातका आधारमा घुमी गा.वि.स.को जनसंख्यालाई ५ भागमा विभाजन गरिएको छ । ब्राम्हण, क्षेत्री, दलित, जनजाति र मुस्लिम रहेकोमा सबैभन्दा बढी जनसंख्या जनजातिको रहेको छ जुन कूल जनसंख्याको ३४.७% प्रतिशत हुन आउँछ र सबै भन्दा कम जनसंख्या २ प्रतिशत मुस्लिम जातिको रहेको छ ।

४.२ नमुना छनोट क्षेत्रको जनसंख्याको अवस्था (Demographic Situation of Sampled Area)

अध्ययन क्षेत्रमा नमुना छनोटमा परेका २०० घर धुरीमा परेका परिवार सदस्य संख्यालाई तलको तालिकाबाट देखाइएको छ ।

तालिका ४.९

परिवार सदस्य संख्या २०७२ वैदेशिक रोजगारमा गएका घरधुरी

वडा नं.	जम्मा घर घुरी	वैदेशिक रोजगारमा गएका घरधुरी संख्या	वैदेशिक रोजगारी गएका जम्मा संख्या	नमुना छनोटमा परेको घरधुरी संख्या
४	७७	३५	३९	३५
५	२००	५०	६६	५०
६	१८४	४५	४९	४५
७	९४	३०	४२	३०
८	७०	४०	६८	४०
जम्मा	६२५	२००	२६४	२००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिकामा घर धुरीका आधारमा परिवारको सदस्य संख्यालाई देखाइएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा गएका परिवार संख्या जम्मा २०० रहेको छ र त्यस घर घुरीबाट जम्मा २६४ जना वैदेशिक रोजगारीमा गएका छन् । नमुना छनौट गर्दा उद्देश्यमलक नमुना छनौटको आधारमा वडा नं. ४ बाट ३५, वडा नं. ५ बाट ५०, वडा नं. ६ बाट ४५, वडा नं. ७ बाट ३० र वडा नं. ८ बाट ४० गरी जम्मा २०० जनालाई लिएको छ ।

४.२.१ उमेरगत रूपमा वैदेशिक रोजगारीमा सहभागिता (Agewise Participation in Foreign Employment)

आर्थिक रूपले १५-५९ वर्ष सम्मलाई सक्रिय जनसंख्या मानिएता पनि १८ वर्ष उमेर नपुगी वैदेशिक रोजगारीमा आवेदन दिन नपाइने हुनाले १८ वर्ष माथिको उमेर समूहलाई मात्र अध्ययन समेटिएको छ । १८ वर्ष भन्दा माथिको र ४० वर्ष भित्रको उमेरको व्यक्तिले वैदेशिक रोजगारीमा आवेदन दिन पाए पनि कम्पनिको विश्वास जित्न सफल व्यक्तिको करार अवधि भने उक्त कम्पनिको हातमा रहने समेत भएकाले कतिपय ४० वर्ष माथिका व्यक्तिको वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न भएको पाइएको छ । अध्ययन क्षेत्रमा उमेर गत संरचना अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा सहभागिता देहायवमोजिम रहेको छ ।

तालिका ४.१०

उमेरगत रूपमा वैदेशिक रोजगारीमा सहभागिता-२०७२

क्र.स.	उमेर समूह	पुरुष	पुरुष %	महिला	महिला %	जम्मा	प्रतिशत
१	१-५	७	१००	०	०	७	१००
२	६-१५	१५	१००	०	०	१५	१००
३	१६-२५	२५	१००	०	०	२५	१००
४	२६-४०	५५	१००	०	०	५५	१००
५	४१-६०	५५	१००	०	०	५५	१००
६	६१-७५	५५	१००	०	०	५५	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका अनुसार अध्ययन समाविष्ट घर परिवारको कूल संख्या ४४७ रहेको छ । १-५ वर्ष उमेर समूहका ५५ जना, ६ देखि १५ वर्ष उमेर समूहमा जम्मा ६३ जना १६ देखि २५ को ९९ जना, २६ देखि ४० को ७८ जना र ४० देखि ६० सम्म उमेर समूहको ८०

जना र ६० देखि माथि उमेर समूहको जम्मा ७२ जना उमेर समूहको पाइयो । सबैभन्दा बढी जनसंख्या १६-२५ वर्ष उमेर समूहको पाइयो ।

४.२.२ नमुना छनौटमा परेका वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरू (People include in Sampling selection returned foreign Employment)

यस अध्ययन क्षेत्रमा ५ वटा राष्ट्रहरू साउदी अरब, कतार, दुवई, मलेसिया र ओमन गएका व्यक्ति र त्यहाँबाट फर्किएका २०६६ देखि २०६९ सम्मको तथ्याङ्कलाई समावेश गरिएको छ । २०६६ बैशाख देखि २०६९ चैत्र मासान्त सम्म वैदेशिक रोजगारीमा गएका २६४ जना बाट ७५ प्रतिशत पर्ने गरी २०० जनालाई समेटिएको छ । जसलाई तालिका देखाइएको छ ।

तालिका ४ .११

वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरू-२०७२

देश	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
साउदी अरब	४२	५	४७	२३.७२%
कतार	३६	-	३६	१७.७९ %
दुवई	३४	५	३९	१९.४९ %
मलेसिया	६१	-	६१	३०.५० %
ओमन	१७	-	१७	८.४७०%
जम्मा	१९०	१०	२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका अनुसार सबैभन्दा बढी ३०.५० प्रतिशत मलेसिया गएको पाइयो । त्यसपछि साउदी अरब २३.७२%, दुवई मा १९.४९ %, कतारमा १७.७९ % र ओमन मा सबै भन्दा कम ८.४७ % गएको पाइयो ।

४.२.३ कामदारको उमेर (Participate Age)

थुमी गाउँ विकास समितिका नमुना छनौटमा परेका वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिहरूको उमेर १८ वर्ष देखि ४९ वर्ष सम्मका युवा युवती र वयस्कहरू रहेका छन् ।

नमुना छनोटमा परेका व्यक्तिहरूको जुन वैदेशिक रोजगारीमा गएका छन् । तिनीहरूको उमेरगत विवरणलाई तल दिइएको छ ।

तालिका ४.१२

सहभागीहरूको उमेरगत विवरण

क्र.स.	उमेर समूह	जम्मा	प्रतिशत
१	१८-२६	४९	२४.५७ %
२	२६-३५	७६	३८.१३ %
३	३५-४०	५१	२५.४२ %
४	४०-४९	२४	११.८६ %
जम्मा		२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

स्थलगत सर्वेक्षण अनुसार नमुना छनोटमा परेका र वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिहरूको उमेरगत विवरणमा सबैभन्दा बढी २६ देखि ३५ वर्ष उमेर समूहका ३८.१३ प्रतिशत रहेका छन् । त्यस्तै १८ देखि २६ वर्ष उमेर समूहका २४.५७%, ३५ देखि ४० उमेर समूहका २५.४२ %, ४० देखि ४९ उमेर समूहका ११.८६ प्रतिशत रहेको छन् ।

४.२.४ वैवाहिक स्थिति (Marital Status)

वैदेशिक रोजगारीमा गएका युवा युवतीहरूको वैवाहिक स्थिति के छ? विवाहित छन् वा अविवाहित भन्ने विवरण तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.१३

वैदेशिक रोजगारीमा सहभागिको वैवाहिक स्थिति-२०७२

वैवाहिक अवस्था	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
विवाहित	१२२	३१	४	२	१२६	६३
अविवाहित	५८	२९	१६	८	७४	३७
जम्मा	१८०	९०	२०	१०	२००	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिकामा बमोजिम अध्ययनको सीमा भित्रको देशमा रोजगारीको लागि जाने अधिकांश विवाहित रहेको देखिन्छ । जस अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न मध्ये ६३ प्रतिशत विवाहित अवस्थामा वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेका छन् भने ३७ प्रतिशत अविवाहित रहेरै वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेका छन् ।

४.२.५ जातिगत विवरण (Castewise Description)

थुमी गा.वि.स.मा वैदेशिक रोजगारीमा गएर फर्किएका नमुना छनौटमा परेका कामदारहरू कुन- कुन जातका रहेछन् भन अध्ययन गर्ने क्रममा निम्न जात जातिको अवस्था देखियो जसलाई तलको तालिकामा राखिएको छ ।

तालिका ४.१४

वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिहरूको जातिगत विवरण २०७२

जातजाति	पुरुष	महिला	संख्या	प्रतिशत
ब्राह्मण	४२	-	४२	२१.१
क्षेत्री	४६	-	४६	२२.८
दलित	२२	३	२५	१२.७
जनजाति	६४	७	७१	३५.८
मुस्लिम	१६	-	१६	८.४७
जम्मा	१९०	१०	२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

स्थलगत सर्वेक्षण अनुसार नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरूमा सबैभन्दा बढी जनजाति ३५.८ प्रतिशत, क्षेत्री २२.८ प्रतिशत, ब्राह्मण २१.१ प्रतिशत, दलित १२.७ प्रतिशत र मुस्लिम ८.४७ प्रतिशत रहेको छ । जसबाट प्रष्ट हुन्छ कि जनजाति सबैभन्दा बढी वैदेशिक रोजगारीका लागि जाने गरेको पाइयो ।

४.३ आर्थिक अवस्था (Economic Condition)

यस अध्ययनको नमुना छनौटमा परेका वैदेशिक रोजगारीका लागि गएका व्यक्तिहरूको आर्थिक अवस्थाको अध्ययन र विश्लेषण गर्नु यो अनुसन्धानको प्रमुख उद्देश्य हो । यस अध्ययन मा २०६८ देखि २०७२ सम्म वैदेशिक रोजगारीमा गएका वा फर्किएका

व्यक्तिहरूको आम्दानी खर्च र बचतको सर्वेक्षण गरिएको छ । वास्तवमा वैदेशिक रोजगारीको आर्थिक अवस्थामा के कस्ता सुधार ल्याउन सक्यो वा सकेन भन्ने कुरा यस अध्ययनमा केलाउन खोजिएको छ ।

४.३.१ विदेश जानु भन्दा पहिलेको पारिवारिक आय (Family Earning before the Foreign Employment)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेको जनसंख्या वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व कृषि, व्यापार, जागिर, उद्योग जस्ता पेशामा संलग्न भई आम्दानी गरेको पाइयो जसलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

१) पेशागत अवस्था (Occupational Condition)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेको घरपरिवारलाई अनुसन्धान गर्दा उनीहरूको मुख्य पेशा कृषि रहेको पाइयो । त्यस्तै कृषिका सँगै व्यापार, जागिर र घरेलु उद्योगहरूमा संलग्न रहेको पाइयो । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.१५

वैदेशिक रोजगारमा जानु अघि विभिन्न पेशाको आधारमा मा वार्षिक आम्दानी

क्र.सं.	पेशा	घरपरिवारको सङ्ख्या
१.	कृषि	२००
२.	व्यापार + कृषि	५०
३.	जागिर + कृषि	२५
४	घरेलु उद्योग + कृषि	१६

स्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका अनुसार नमुना छनोटमा परेको घरधुरीको पेशागत अवस्थालाई देखाइएको छ । नमुना छनोटमा परेका घरपरिवार मध्ये सबै घरपरिवारले कुनै न कुनै रूपमा कृषि पेशा अपनाएको देखिन्छ । जसमध्ये २०० घरपरिवारले कृषि पेशालाई मुख्य पेशा बनाएको छ भने ५० घरपरिवारले कृषि पेशाका अलवा व्यापारलाई पेशाको रूपमा अवलम्बन गरेको पाइयो ।

त्यसैगरी २५ घरपरिवारले कृषिका साथै जागिर पनि पेशाको रूपमा अवलम्बन गरेको पाइयो भने । १६ जनाले घरले उद्योगसँगै कृषि पेशामा पनि संलग्न भएको पाइयो ।

२) स्रोतगत आय (Sourceable Expenditure)

परिवारका सदस्यहरूको आधारभूत आवश्यकता, परिपूर्ति गर्नको लागि आम्दानी अनिवार्य शर्त हो । परिवारको मुख्य आयस्रोतको प्रत्येक व्यक्तिको जीवनशैली तथा जीवनस्तरमा प्रभाव पारेको हुन्छ । यस अध्ययनमा सहभागीहरूको वैदेशिक रोजगारीमा जानुभन्दा अघिको पारिवारिक आम्दानीको स्रोतलाई देखाइएको छ ।

तालिका ४.१६

स्रोतगत पारिवारिक वार्षिक आम्दानी-२०७२

क्र.सं.	स्रोतहरू	आम्दानी रु मा	प्रतिशत
१	कृषि उत्पादन	९०,००,०००/-	४६.८
२	व्यापार व्यवसाय	४०,३५,०००/-	२१.१
३	स्वदेशी रोजगारी	३१,००,०००/-	१६.१
४	घरेलु उद्योग	३०,७६,०००/-	१६
	कुल आम्दानी	१,९२,११,०००/-	१००
	औषत आम्दानी	९६,०५५/-	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिकामा स्रोतगत पारिवारिक वार्षिक आम्दानीलाई देखाइएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा जानुभन्दा पहिले प्राप्त हुने आयको स्रोतलाई देखाइएको छ । जसमा कृषि उत्पादनबाट सबैभन्दा बढी आम्दानी रु ९०,००,०००/- छ भने व्यापार व्यवसायबाट रु ४०,३५,०००/-, स्वदेशी रोजगारीबाट रु ३१,००,०००/- घरेलु आम्दानीबाट रु ३०,७६,०००/- गरी कूल आम्दानी, १,९२,११,०००/- र औषत आम्दानी ९६,०५५/- रहेको पाइयो ।

३) तहगत आय (Levelwise Income)

थुमी गा.वि.स. को प्रमुख आम्दानीको स्रोत कृषि भएता पनि शिक्षक, प्रहरी, कर्मचारी तथा वैदेशिक रोजगारी पेशामा आवद्ध भएका मानिसहरूको पनि बसोबास उल्लेख्य रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा वैदेशिक रोजगारीमा जानुभन्दा अगाडिको तहगत पारिवारिक आम्दानीलाई देखाउन खोजिएको छ ।

तालिका ४.१७

तहगत पारिवारिक वार्षिक आम्दानी-२०७२

क्र.सं.	वार्षिक अम्दानी	परिवार सङ्ख्या	प्रतिशत
१	४०,००० सम्म	५०	२५
२	४०,०००-८०,०००	१२०	६०
३	८०,०००-१,२०,०००	३०	१५
	जम्मा	२००	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिकामा तहगत पारिवारिक वार्षिक आम्दानीलाई देखाइएको छ । ४०,००० सम्म, आम्दानी गर्ने परिवार ५० रहेको छ भने ४०,०००-८०,००० सम्म आम्दानी गर्ने घरपरिवार १२० घरपरिवार र ८०,०००-१,२०,००० सम्म आम्दानी गर्ने घरपरिवार ३० रहेको पाइयो ।

४.३.२ विदेश जानुभन्दा पछिको पारिवारिक आम्दानी (Family Earning after the Foreign Employment)

यस अध्ययन क्षेत्रमा रहेमा घरपरिवारले वैदेशिक रोजगारी पश्चात देहाय वमोजिमका क्षेत्रबाट निम्न वमोजिम आय प्राप्त गर्ने गरेको पाइयो जसलाई तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१) पेशागत अवस्था (Occupational Condition)

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेको घरपरिवारलाई अनुसन्धान गर्दा वैदेशिक रोजगारी पश्चात् पनि कृषि पेशामा आवद्ध भएको पाइयो । कृषि पेशामा आवद्ध हुने घरपरिवारको सङ्ख्या भने वैदेशिक रोजगारीमा जानु भन्दा पूर्वको भन्दा कम भएको पाइयो । कृषिका साथै पशुपालन, खुद्रा व्यापार, वैदेशिक रोजगारमा संलग्न रहेको पाइयो ।

तालिका ४.१८

वैदेशिक रोजगारी पश्चात पेशागत आम्दानी - २०७२

क्र.सं.	पेशागत अवस्था	संलग्न घरपरिवारको सङ्ख्या
१.	कृषि तथा पशुपालन	१००
२.	नोकरी	२५
३.	खुद्रा व्यापार	४०
४	वैदेशिक रोजगारी	२००
५.	होटेल	२०

स्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका अनुसार वैदेशिक रोजगार पश्चात् घरपरिवारको पेशागत अवस्थालाई देखाइएको छ । जसमा कृषि तथा पशुपालनमा संलग्न हुने घरपरिवारको सङ्ख्या १०० रहेको छ । नोकरीमा २५, खुद्रा व्यापारमा ४० घरपरिवार, वैदेशिक रोजगारीमा २०० घरपरिवार र होटेलमा २० घरपरिवार संलग्न रहेको पाइयो । वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेको घरपरिवारका अन्य सदस्यहरूले कुनै न कुनै रूपमा कृषिका अलवा अरु पेशामा पनि आवद्ध भएको पाइयो ।

२) स्रोतको आधारमा पारिवारिक आम्दानी (Family Income on the Basis of Source)

यस अध्ययनमा परिवारको सदस्य वैदेशिक रोजगारीमा सहभागी भएपछि उनीहरूको पारिवारिक आम्दानीलाई देखाउन खोजिएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा सहभागी हुनेहरूको आम्दानीमा विविधता रहेको पाइन्छ । समग्रमा उक्त रोजगारीबाट प्राप्त आम्दानी र घरपरिवारको सदस्यहरूको गर्ने आम्दानीलाई जोडेर उनीहरूको पारिवारिक वार्षिक आम्दानी तथा औषत प्रतिव्यक्ति आम्दानीलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.१९

वैदेशिक रोजगार पछिको स्रोतगत पारिवारिक आम्दानी -२०७२

क्र.सं.	आम्दानीका स्रोतहरू	आम्दानी रु	प्रतिशत
१	कृषि तथा पशुपालन	२६,२०,०००/-	३.२८
२	व्यापार व्यवसाय	८०,००,०००/-	१०.०३
३	स्वदेशी रोजगारी	३५,४०,०००/-	४.४४
४	होटेल	१६,४०,०००/-	२.०६
५	वैदेशिक रोजगारी	६,४०,००,०००/-	८०.२०
	जम्मा	७,९८,००,०००/-	१००
	औषत प्रतिव्यक्ति आम्दानी	३,९९,०००	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिकामा वैदेशिक रोजगार पछिको पारिवारिकको स्रोतगत वार्षिक तथा आम्दानीको स्रोतलाई देखाइएको छ । तालिका अनुसार सबैभन्दा वैदेशिक रोजगारीबाट आम्दानी भएको देखिन्छ । यसमा वार्षिक रु ६,४०,००,०००/- (८०.२०%) आम्दानी भएको देखिन्छ । त्यसैगरी घरेलु उद्योगबाट रु १६,४०,०००/- (२.०६%) आम्दानी भएको देखिन्छ । यस प्रकार कुल २०० घर परिवारको वार्षिक आम्दानी रु ७,९६,००,०००/- छ भने औषत आम्दानी रु ३,९९,०००/- रहेको छ ।

३) तहगत व्यक्तिगत आम्दानी (Levelwise Income)

रोजगारदाता देशहरूले आफ्नो नियम, कानून तथा क्षमता अनुसार ज्यालादर निर्धारण गरिएको हुन्छ । यस प्रकार देशहरूको विविधता अनुसार ज्याला पनि फरक फरक पाइन्छ । युरोपियन देशहरूको तुलनामा मलेसिया, कतार, साउदी अवर, दुबई, कुवेत जस्ता देशहरूमा नेपाली कामदारको ज्याला कमी छ । कामको प्रकृतिक तथा कम्पनी अनुसार पनि ज्यालादर फरक पर्न जान्छ । त्यसैगरी दलालको बदमासीको कारणले पपनि तलब कम हुने गुनासोहरू प्रशस्त हुने गरेको छ । यद्यपी कतिपयले राम्रो आम्दानी पाउने गरेको पाइन्छ । नमुना छनोटमा परका घरपरिवारको वार्षिक तहगत आम्दानीलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.२०

तहगत व्यक्तिगत आम्दानी-२०७२

क्र.सं.	वार्षिक आम्दानी रु	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	३,००,०००-४,००,०००	२८	१४
२	४,००,०००-५,००,०००	७०	३५
३	५,००,०००-६,००,०००	७६	३८
४	६,००,०००-७,००,०००	२६	१३
	जम्मा	२००	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिकामा तहगत व्यक्तिगत आम्दानी देखाइएको छ । तालिका अनुसार रु ३,००,००० देखि रु ४,००,००० सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने २८ पजना वा १४ प्रतिशत

रहेको पाइयो । त्यसैगरी रु ४,००,००० देखि रु ५,००,००० सम्म वार्षिक आम्दानी गर्ने ७० जना वा ३५ प्रतिशत रहेको पाइयो । रु ५,००,००० देखि रु ६,००,००० सम्म आम्दानी गर्ने ७६ जना वा ३८ प्रतिशत रु ६,००,००० देखि रु ७,००,००० सम्म आम्दानी गर्ने २६ जना वा १३ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.३.३ वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व र पश्चात्को पेशागत अवस्था

नमुना छनोटमा परेका व्यक्तिहरूको नेपालमा कुन पेशा अपनाएका थिए र विदेशमा कुन पेशा अपनाएका थिए भन्ने कुरा तलको तालिकामा देखाइएको छ । नेपालमा कृषि, व्यापार, जागिर र घरेलु उद्योगमा काम गरेको व्यक्तिहरू विदेश गएपछि होटल, कृषि तथा पशुपालन, नोकरी र वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेको पाइयो ।

तालिका ४.२१

वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व र पश्चात्को पेशागत अवस्था -२०७२

वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व			वैदेशिक रोजगारी पश्चात्	
क्र.स.	पेशा	व्यक्ति संख्या	पेशा	व्यक्ति संख्या
१	कृषि	२००	होटल	२०
२	कृषि + व्यापार	२४	कृषि तथा पशुपालन	१००
३	कृषि + जागिर	४०	नोकरी	२५
४	कृषि + घरेलु उद्योग	१२	वैदेशिक रोजगार	२००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिकामा नमुना छनोटमा परेका व्यक्तिहरूले वैदेशिक रोजगारीमा जानु पहिला र पछि कुन कुन पेशा अपनाएका थिए भन्ने देखाइएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व कृषिमा २०० जना, कृषि + व्यापारमा २४ जना, कृषि + जागिरमा ४० जना र कृषि + घरेलु उद्योगमा १२ जना संलग्न पाइयो । वैदेशिक रोजगारीमा होटल २० जना, कृषि तथा पशुपालनमा १०० जना, नोकरीमा २५ र वैदेशिक रोजगारीमा २०० जना संलग्न रहेको पाइयो ।

४.३.४ वैदेशिक रोजगारीमा जानु अघि र पछिको तहगत आम्दानी विवरण (Revenue the foreign employment)

अध्ययनको नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरूको प्रति व्यक्ति आम्दानी समग्रमा अध्ययन गरिएको भए पनि ति व्यक्तिहरूको वैदेशिक रोजगारीमा जानु अघि र पश्चात्को तहगत आम्दानी विवरण तलको तथ्याङ्कमा देखाइएको छ ।

तालिका ४.२२

वैदेशिक रोजगारीमा जानु अघि र पश्चात्को तहगत आम्दानी विवरण -२०७२

क्र.स.	वार्षिक आम्दानी (रु) हजारमा	वैदेशिक रोजगारमा जानु पूर्व		वैदेशिक रोजगारीमा जानु पश्चात्	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	४०,००० सम्म	५०	२५	-	-
२	४०,०००-८०,००० सम्म	१२०	६०	-	-
३	८०,०००-१,२०,००० सम्म	३०	१४	-	-
४	३,००,०००-४,००,००० सम्म	-	-	२८	१४
५	४,००,०००-५,००,००० सम्म	-	-	७०	३५
६	५,००,०००-६,००,००० सम्म	-	-	७६	३८
७	६,००,०००-७,००,००० सम्म	-	-	२६	१३
	जम्मा	२००	१००	२००	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरूको वार्षिक आम्दानी तह गत रुपमा माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । जसमा वैदेशिक रोजगारीमा जानुपूर्व रु ४०,००० सम्म आम्दानी गर्ने ५० वा २५ प्रतिशत रहेको छ भने रु ४०,०००-८०,००० सम्म १२० वा ६० प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै गरी ८०,००० देखि १,२०,००० सम्म आम्दानी गर्ने ३० वा १५ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

वैदेशिक रोजगारी पूर्व भन्दा वैदेशिक रोजगारी पश्चात् तहगत आम्दानीमा वृद्धि भई ३,००,०००-४,००,००० सम्म आम्दानी गर्ने २८ वा १४ प्रतिशत, ४,००,०००-५,००,००० सम्म आम्दानी गर्ने ७० वा ३५ प्रतिशत रु ५,००,०००-६,००,००० सम्म आम्दानी गर्ने ७६

वा ३८ प्रतिशत र ६,००,००० देखि ७,००,००० सम्म आम्दानी गर्ने २६ वा १५ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.३.५ वैदेशिक रोजगार पूर्वको क्षेत्रगत खर्च (Foreign Employment before Sectorwise Expenditure)

नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरूको वैदेशिक रोजगारीमा गए पछि र जानु भन्दा पहिला शिक्षा, स्वास्थ्य चाडपर्व र अन्य क्षेत्रमा खर्च गर्ने, गरेको पाइयो उनीहरूको कुल आम्दानीबाट कुन कुन क्षेत्रमा कति कति खर्च गरेका छन् भनी गरिएको सर्वेक्षण अनुसार प्राप्त विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.२३

क्षेत्रमा आधारमा वार्षिक खर्च विवरण

क्र.स.	खर्च विवरण	वैदेशिक रोजगारीमा जानु पहिलाको खर्च	
		रकम (रु)	प्रतिशत
१	उपभोग	१२,८०,८६,२००	६२.३
२	शिक्षा	१५,१३,२००	७.८
३	स्वास्थ्य	१,५१,३२००	७.८
४	चाडपर्व	१२,८०,४००	६.६
५	अन्य	३०,२६,४००	१५.६
	कुल खर्च	१,९४,००,०००	१००.०
	प्रतिव्यक्ति औसत खर्च	९७०००	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिकामा वैदेशिक रोजगारीमा जानु अघिको खर्चको अवस्थालाई खर्च क्षेत्रका आधारमा छुट्टयाइएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व उपभोगमा ६२.३ प्रतिशत, शिक्षामा ७.८ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा ७.८ प्रतिशत, चाडपर्वमा ६.६ प्रतिशत अन्य खर्च यस्तो रह्यो, उपभोगमा ४२.४ प्रतिशत, शिक्षामा १२.१ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा ६.१ प्रतिशत, चाडपर्वमा ३०.३ प्रतिशत र अन्यमा ९.१ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व र पछि पनि सबै भन्दा बढी खर्च हुने क्षेत्र उपभोग पाइयो र अन्य खर्चको क्षेत्रहरूमा पनि वैदेशिक रोजगारी पूर्व कम र वैदेशिक रोजगारी पछि बढी

खर्च भएको पाइयो त्यसैले त वैदेशिक रोजगारी पूर्व खर्च कूल १,९४,००,०००/- थियो भने वैदेशिक रोजगारी पश्चात ९१२३५८०० मा वृद्धि भएको पाइयो ।

४.३.६ वैदेशिक रोजगार पूर्वको तहगत खर्च (Foreign Employment before Levelwise Expenditure)

अध्ययनको नमुना छनोटमा परेको जनसंख्या जून वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएको छन् । तिनीहरूको खर्चलाई सर्वेक्षण गरी तहगत रूपमा तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.२४

तहगत वार्षिक खर्चको अवस्था

क्र.स.	तहगत खर्च (रुमा)	संख्या	प्रतिशत
१	६०,०००-१,००,०००	६०	३०.५
२	१,००,०००-१,४०,०००	५४	२७.१
३	१,४०,०००-१,८०,०००	५१	२५.४
४	१,८०,०००-२,२०,०००	२०	१०
५	२,२०,००० भन्दा माथि	१५	६.७
	जम्मा	२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

यस अध्ययनको नमुना छनोटमा परेको व्यक्तिहरूको तहगत खर्चको अवस्थालाई माथिको तालिकामा देखाइएको छ । जसमा ६०,०००-१,००,००० सम्म खर्च गर्ने ३०.५ प्रतिशत, १,००,०००-१,४०,००० सम्म खर्च गर्ने २७.१ प्रतिशत, १,४०,०००-१,८०,००० सम्म खर्च गर्ने २५.४ प्रतिशत, १,८०,०००-२,२०,००० सम्म खर्च गर्ने १० प्रतिशत, २,२०,००० भन्दा माथि खर्च गर्ने पनि ६.७ प्रतिशत जना नै रहेका छन् जसको आय तुलनात्मक रूपमा बढी छ तिनीहरूले नै बढी खर्च गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३. वैदेशिक रोजगारी पश्चात्को खर्च (Foreign Employment after the Expenditure)

वैदेशिक रोजगार पश्चात्को खर्चमा विशेष गरी उपभोग, शिक्षा, स्वास्थ्य र मनोरञ्जना खर्च गर्ने गरेको पाइयो । जसलाई तलको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

१) क्षेत्रगत खर्च (Sectorwise Expenditure)

वैदेशिक रोजगार पश्चात्को क्षेत्रगत खर्च कुन कुन क्षेत्रमा भएका छ भनेर तलको तालिकामा देखाइएको छ । शिक्षा स्वास्थ्य, मनोरञ्जन र चाडपर्वमा खर्च गर्ने गरेको पाइयो ।

तालिका ४.२५

वैदेशिक रोजगार पश्चात्को क्षेत्रगत खर्च-२०७२

क्र.सं.	खर्चको विवरण	वैदेशिक रोजगार गएपछिको खर्च	
		रकमहरू	प्रतिशत
१	उपभोग	२,९८,९२,०००	४२.४
२	शिक्षा	८५,३०,५००	१२.१
३	स्वास्थ्य	४३,००,५००	६.१
४	चाडपर्व	२,१३,६१,५००	३०.३
५	अन्य	६४,१५,५००	९.१
	कुल खर्च	७,०५,००,०००	१००
	प्रतिव्यक्ति औषत खर्च	३,५२,५००	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिकामा वैदेशिक रोजगारीमा जानु पछिको खर्चको अवस्थालाई खर्च क्षेत्रका आधारमा छुट्ट्याइएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा गए पश्चात् उपभोगमा ४२.४ प्रतिशत शिक्षामा १२.१ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा ६.१ प्रतिशत, चाडपर्वमा ३०.३ प्रतिशत र अन्य खर्चमा ९.१ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

२) तहगत खर्च (Level wise expenditure)

वैदेशिक रोजगारमा गएपश्चात्को व्यक्तिहरको तहगत खर्च कस्तो रहेको छ भनेर सर्वेक्षण गरिएको छ । वैदेशिक रोजगार गए पश्चात्को तहगत खर्चलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.२६

वैदेशिक रोजगार पश्चातको तहगत खर्च-२०७२

क्र.सं.	तहगत खर्च हजारमा	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	१०००००-२०००००	२०	१०
२	२०००००-३०००००	१२०	६०
३	३०००००-४०००००	४०	२०
४	४०००००-५०००००	२०	१०
	जम्मा	२००	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२ ।

माथिको तालिका अनुसार वैदेशिक रोजगार गए पश्चात्को रु १,००,०००-२,००,००० सम्म खर्च गर्ने २० जना अथवा १० प्रतिशत, २,००,०००-३,००,००० सम्म १२० जना वा ६० प्रतिशत, ३,००,०००-४,००,००० सम्म ४० जना वा २० प्रतिशत र ४,००,००० - ५,००,००० सम्म खर्च गर्ने २० जना वा १० प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.३.१ बचतको अवस्था (Saving Condition)

नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरूको वार्षिक आमदानीबाट कति खर्च गरी बचत गर्न सकेका रहेछन् भन्ने कुरा स्थलगत सर्वेक्षणको तथ्याङ्कलाई आधारमानि तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.२७

बचतको अवस्था

क्र.सं.	विवरण	आम्दानी	खर्च	बचत/ऋण
१	वैदेशिक रोजगारी अगाडी	१,९२,११,०००	१,९४,००,०००	-१,८९,०००
२	वैदेशिक रोजगारी पछाडी	७,९८,००,०००	७,०५,००,०००	९३,००,०००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका अनुसार वैदेशिक रोजगारी अगाडि र वैदेशिक रोजगारी पछाडीको आमदानी, खर्च र बचत वा ऋणको अवस्थालाई देखाउन खोजिएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा जानुभन्दा अगाडि आमदानी १,९२,११,०००/- रहेको छ भने खर्च १,९४,००,०००/- रहेको

पाइयो आम्दानी भन्दा खर्च बढी देखिएकाले वैदेशिक रोजगारीमा जानुभन्दा पहिले ऋणको अवस्थामा रहेको पाइयो । त्यसै गरी वैदेशिक रोजगारीमा जानुभन्दा पछाडीको आम्दानी ७,९८,००,०००/- र खर्च ७,०५,००,०००/- रहेको पाइयो भने आम्दानी भन्दा खर्च कम भएकाले बचत रु ९३,००,०००/- रहेको पाइयो ।

४.४ नमूना छनोट क्षेत्रको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Sample Survey Area)

नमूना छनोटमा परेका कामदारहरूको शैक्षिक अवस्थाको सर्वेक्षण गर्दा, प्रा.वि., नि.मा.वि. र उच्च शिक्षामा विभाजन गरिएको छ । कुन तह उत्तीर्ण कतिले गरेका थिए भन्ने विवरण तलको तालिकाबाट देखाइएको छ ।

४.४.१ तहगत शैक्षिक अवस्था (Levelwise Education Condition)

तालिका ४.२८

तहगत शैक्षिक अवस्था-२०७२

क्र.स.	शैक्षिक स्थिति	पुरुष	महिला	जम्मा संख्या	प्रतिशत
१	निरक्षर	-	-	-	-
२	प्राथमिक शिक्षा	३६	४	४०	२०.०
३	निम्न माध्यमिक शिक्षा	१०६	६	११२	५५.९
४	माध्यमिक शिक्षा	२७	-	२७	१३.५
५	उच्च शिक्षा	२१	-	२१	१०.१
	जम्मा	१०८	१०	२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

स्थलगत सर्वेक्षणको तथ्याङ्कलाई आधार बनाएर विश्लेषण गर्दा नमूना छनोटमा परेको वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिहरूको शैक्षिक अवस्था यसै रहेको पाइयो । निरक्षर कोहि पनि नभएको, प्राथमिक शिक्षा पूरा गर्ने पुरुष ३६ र महिला ४ जना गरी जम्मा ४० जना को २०%, निम्न माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने सबैभन्दा बढी १०६ जना पुरुष र ६ जना महिलाको ५५.९ प्रतिशत त्यस्तै माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने २७ पुरुष को १३.५ प्रतिशत र सबै भन्दा कम उच्च शिक्षा पूरा गर्ने व्यक्तिहरू २१ जनाको १० प्रतिशत पाइयो ।

४.४.२ निजी र सरकारी विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिका (Educational Condition of Government and Private School's Study)

यस अध्ययनमा नमुना छनौटमा परेको व्यक्तिहरूको स्थलगत सर्वेक्षणका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा २०० मा वैवाहिक जीवनमा बाधिएका ८२ जना रहेका छन् । उनीहरूको बाल बालिकाको शैक्षिक अवस्था कस्तो छ ? कुन स्कुल? निजी वजा सरकारी कुन मा अध्ययनरत छ? भन्ने कुरा तलको तथ्याङ्क तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.२९

शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी विवरण-२०७२

क्र.स.	विवरण	वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व			वैदेशिक रोजगारीमा गए पछि		
		नमुना छनौटमा परेको संख्या	बाल बालिकाको संख्या	प्रतिशत	नमुना छनौटमा परेका संख्या	बालबालिकाको संख्या	प्रतिशत
१	सरकारीमा जाने	७०	८५	८९.४	४०	४०	४२.६
३	निजीमा जाने	१२	१०	१०.६	४२	५५	५७.४
	जम्मा	८२	९५	१००	८२	९५	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिकाबाट प्रष्ट हुन्छ कि नमुना छनौटमा परेका विवाहितहरूको संख्या ८२ मा उनीहरूको सन्तान ९५ जना रहेको छन् । वैदेशिक रोजगारी मा जानु पूर्व आर्थिक अवस्था कमजोर हुनाका कारण जम्मा १० जना बालबालिका मात्र निजी स्कुलको गुणस्तर युक्त शिक्षा लिन पाएका छन् र अरु ९५ जना ८९.४ प्रतिशत सरकारी स्कुलमानै पढेको पाइयो । वैदेशिक रोजगारीमा गए पश्चात उनीहरूका ४२.६ र निजीमा ५७.४ प्रतिशतले शिक्षा लिन थालेको पाइयो ।

निष्कर्षमा भन्न सकिन्छ कि आर्थिक अवस्था सुधार सँगै शिक्षाको गुणस्तरमा पनि सुधार आएको पाइयो । कतिपय अभिभावक आर्थिक अवस्थामा सुधार आए पनि छोराछोरी सरकारी

स्कूल मानै पढाउनुको कारण शिक्षा प्रति सकारात्म सोच नहुनु, सरकारी स्कूल पढ्नेले पनि मेहेनत गर्दा राम्रो हुन सक्छन् भने धारणा रहेको पाइयो ।

४.४.३ बालबालिकाहरूको तहगत शैक्षिक विवरण (Level wise Educational Condition of Children)

अध्ययन क्षेत्रको नमुना छनौटमा परेको बालबालिकाहरूको तहगत शैक्षिक अवस्थालाई स्थलगत सर्वेक्षणको आधारमा तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.३०

बालबालिकाहरूको तहगत शैक्षिक विवरण, २०७२

क्र.स.	विवरण	संख्या	प्रतिशत
१	प्रा.वि	४५	४७.३
२	निम्न माध्यमिक विद्यालय	३०	३१.५
३	माध्यमिक विद्यालय	१५	१५.२
४	उच्च माध्यमिक विद्यालय	५	५
	जम्मा	९५	१००

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारका बालबालिकामा उनीहरू वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व र पछि पनि स्कूल नजाने बालबालिका कुनै पनि नरहेको पाइयो । त्यस्तै प्रा.वि तह पूरा गर्ने ४७.३ प्रतिशत, निमा.वि पूरा गर्ने ३१.५ प्रतिशत, मा.वि तह पूरा गर्ने १५.२ प्रतिशत र उच्च मा.वि तह पूरा गर्ने ५ प्रतिशत पाइयो ।

४.४.४ शिक्षा क्षेत्रमा गरिएको लगानी (Investment in Educational Sectors)

यस अध्ययन क्षेत्रमा नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरूको वैदेशिक रोजगारीमा जानु अघि र पछि लगानीका क्षेत्रहरूमा अन्तर आएको पाइयो । शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गर्दा पनि धेरै अन्तर रहेको पाइयो । वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व शिक्षा क्षेत्रमा १५,१३,२०० वा ७.८

प्रतिशत लगानी भएको पाइयो भने वैदेशिक रोजगारीमा पश्चात् शिक्षा क्षेत्रको लगानी बढेर ८५,३०,५०० वा १२.१ प्रतिशत पुगेको पाइयो ।

४.४.५ वैदेशिक कामदारको शिक्षामा गरिएको लगानी प्रति धारणा (Concept towards Educational Sectors of Foreign Workers)

यस अनुसन्धानमा वैदेशिक रोजगारीमा गउका कामदारहरूलाई शिक्षामा गरिएको लगानी प्रतिको आफ्नो धारणा कस्तो रहेको छ भन्ने कुराको अनुसन्धान गरी तलको तालिकमा देखाइएको छ ।

तालिका ४.३१

वैदेशिक कामदारको शिक्षामा गरिएको लगानी प्रतिको धारणा, २०७२

क्र.स.	विवरण	संख्या	प्रतिशत
१	शिक्षाले मान प्रतिष्ठा र आर्थिक स्थितिमा सम्बद्धि ल्याउँछ	६८	३३.८
२	रोजगारीको अवसर प्राप्त गर्छ	१०५	५२.५
३	शिक्षाले विशेष प्रगती दिलाउँछ	२७	१३.७
	जम्मा	२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरूको धारणा शिक्षाले मान प्रतिष्ठा र आर्थिक स्थितिमा सम्बद्धि ल्याउँछ मा ३३.८ प्रतिशत, रोजगारीको अवसर प्राप्त गर्छमा ५२.५ प्रतिशत, शिक्षाले विशेष प्रगति दिलाउँछ मा १३.७ प्रतिशत रहेको छ । यसले समाजमा शिक्षा प्रति सकारात्मक धारणा रहेको थाहा पाउन सकिन्छ ।

४.४.६ लगानी पश्चात शिक्षामा परेको प्रभावको विश्लेषण (Educational Impact Analysis after input)

यस अध्ययन वैदेशिक रोजगारी पश्चात् शिक्षा क्षेत्रमा लगानी गरेपछि शिक्षा हासिल गर्दा परिवारमा कस्तो प्रभाव पयो भन्ने अनुसन्धान लाई तलको तालिकामा देखाइएको छ । नमुना छनौटमा परेको विवाहितहरूको सङ्ख्या ८२ मा उनीहरूको सन्तान ९५ जना रहेका छन् । ९५ जना बालबालिकाहरू मध्ये निजीमा र सरकारी विद्यालयमा वैदेशिक रोजगारीमा

जानु अघिको अवस्था र वैदेशिक रोजगार पछिको अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.३२

लगानी पश्चात् शिक्षामा परेको प्रभाव २०७२

क्र.सं.	वैदेशिक रोजगारीमा जानुअघिको स्रोतगत आम्दानी		विद्यालय पढ्ने वि. सङ्ख्या		वैदेशिक रोजगार पश्चातका स्रोतगत आम्दानी	विद्यालय पढ्ने वि. सङ्ख्या		
	स्रोत	आम्दानी	निजी वि.	सरकारी वि.		आम्दानी	निजी वि.	सरकारी वि.
१	कृषि उत्पादन	९००००००	१	६५	कृषि तथा पशुपालन	२६२००००	६	२०
२	व्यापार व्यवसाय	४०३५०००	४	१०	व्यापार व्यवसाय	८००००००	१२	६
३	नोकरी	३१०००००	३	५	स्वदेशी रोजगारी	३५४००००	४	४
४	घरेलु उद्योग	३०७६०००	२	५	होटेल	१६४००००	१०	६
					वैदेशिक रोजगारी	६४००००००	२४	२
जम्मा			१०	८५			५६	३८

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका अनुसार वैदेशिक रोजगारमा जानुभन्दा अगाडि कृषि पेशामा संलग्न हुने घरपरिवारको बालबालिकाहरू एकात्मक बहेक अरु सबैजना सरकारी विद्यालयमा नै अध्ययन गर्ने गरेको पाइयो । पारिवारिक आम्दानी कम हुनाले निजी विद्यालयमा पढाउन सकिदैन भनेर बालबालिकाहरूलाई सरकारी विद्यालयमा पढाउने गरेको पाइयो । त्यसैगरी व्यापार व्यवसाय गर्नेले पनि केही बालबालिका (४ जना) निजीमा र धेरै वा १० जना बालबालिकाहरूलाई सरकारी विद्यालयमा नै पढाउने गरेको पाइयो । नोकरी आम्दानीको स्रोत हुने अभिभावकहरूले पनि ३ जनालाई निजी र ५ जनालाई सरकारी विद्यालयमा र घरेलु उद्योग आम्दानीको स्रोत हुने अभिभावकहरूले २ जना निजीमा ५ जनालाई सरकारी विद्यालयमा पढाउन पठाउने गरेको पाइयो । यसबाट के प्रष्ट हुन्छ भने बालबालिकाहरूलाई निजी विद्यालयमा पठाउन पाए राम्रो शिक्षा हासिल गर्दछन् भने आशा बुझाइ रहेको पाइयो

। तर सबै निजी विद्यालय राम्रा र सबै सरकारी विद्यालय नराम्रो हुन्छ भन्ने बुझाईलाई हटाउन आवश्यक रहेको पाइयो ।

वैदेशिक रोजगार पश्चात् सरकारी विद्यालयमा भन्दा बढी निजी विद्यालय आफ्नो बालबालिकाहरूलाई पढाएको पाइयो । अभिभावकहरूले विदेशी माटोमा पसिना चुहाएको नै बालबालिकाहरूको उज्ज्वल भविष्यका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको लागि हो भन्ने भनाइ रहेको पाइयो । कृषि तथा पशुपालन व्यवसायमा संलग्न घरपरिवारका बालबालिकाहरू पनि देखा सिखी भई निजी विद्यालयमा पढ्ने गरेको पाइयो ।

४.४.७ वैदेशिक रोजगारीमा जानु पर्ने कारण तथा विश्लेषण (Analysis of Causes of Foreign Employment)

नेपालमा आहिले धेरै मात्रामा युवाहरूको बसाइ हुन नसक्नुको कारण के होला भन्ने कुराको पनि यस शोधपत्रले अनुसन्धान गरेको छ । वैदेशिक रोजगारीमा गएको कोहि घर फर्किन पाएनन्, कोहि जेलमा छन् त कोहि कामकै क्रममायातना सल्दै छन् तैपनि वैदेशिक रोजगारीको विकल्प छैन । नेपालमा विभिन्न कारणले गर्दा उद्योग घन्दा खुल्ल नसक्नु र युवा वर्गलाई सिप सिकाइ कामको अवसर सरकारले सृजना गर्न नसक्नु नै दैनिक सिर्जनाशील युवा विदेशीनुको कारण सक्रिय हुन नसक्ने जनसंख्या मात्र देशमा बाँकी रहेकोले देश विकासको कुनै पनि सम्भावना नभएको देखिन्छ ।

तालिका ४.३३

वैदेशिक रोजगारीमा जानुका कारणहरू २०७२

क्र.स.	विवरण	संख्या	प्रतिशत
१	आर्थिक	१०२	५०.८
२	शैक्षिक	३९	१९.४
३	पारिवारिक	२५	१२.७
४	सामाजिक	१३	६.७
५.	राजनैतिक	२१	१०.४
	जम्मा	२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिकालाई हेर्दा वैदेशिक रोजगारीमा जानुको प्रमुख कारण आर्थिक कारवानै हो । आर्थिक समस्याको कारणले गर्दा ५०.८ प्रतिशत वैदेशिक रोजगारीमा गएका छन् । अर्को कारण शैक्षिक कारण हो विभिन्न कारणले गर्दा पढाई पूरा गर्न नसकी स्वदेशमा कामको अवसर नपाएर वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या १९.४ प्रतिशत रहेको छ । पारिवारिक सल्लाहमा वा परिवारका अरु सदस्य वैदेशिक रोजगारीमा गएकाले आफु पनि गएको पाइयो जुन १२.७ प्रतिशत छ । समाजमा वैदेशिक रोजगारीमा गएर आर्थिक सम्पन्नता भएको र समाजमा उनीहरूको ओहोद । राम्रो भएको देखेर वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या ६.७ प्रतिशत पाइयो । त्यस्तै विभिन्न राजनैतिक कारणले समाजमा बस्न असहज भएर वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरू को संख्या १०.४ प्रतिशत पाइयो ।

४.५ वैदेशिक रोजगारीमा जानुका कारणहरू (Causes of Foreign Employment)

नेपाल एक अ विकसित देश हो । निर्वाहमूखि कृषि, उपयोगमा देखासिकी प्रभाव तथा चरम राजनैतिक अस्थिरता आदिको कारणले पूँजी निर्माण हुन नसकि लगानी वृद्धि हुन नसकि उद्योग व्यवसायहरू समेत फस्टाउन सकेका छैनन् जसले गर्दा श्रम बजारमा प्रवेश गर्ने श्रमशक्तिको तुलना या रोजगारीका अवसर ज्यादै न्यून रहेकाले आजको यूवा जमातको लागि आयआर्जनको उत्तम विकल्प वैदेशिक रोजगारी देखिन आएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने कारण यद्यपि कति रहर त कति करले सहभागि छन् पत्ता लगाउनु यस अध्ययनको उद्देश्य भएकाले ति कारणहरूको खोजीका लागि वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न यूवा यूवति तिनका घर परिवारका सदस्य, समाजका सामाजिक कार्यकर्ता, राजनैतिक कार्यकर्ता, शिक्षक वृद्धिजीवी संगको मौखिक अन्तर्क्रियाबाट निम्न निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

४.५.१ रोजगारीका अवसरको खोजी (To Search Job Opportunities)

हाम्रो देश विकासका संभाव्य क्षेत्रहरूको विकास हुन नसक्नाले रोजगारीका अवसरहरू प्रशस्त मात्रामा सिर्जना हुन सकिरहेका छैनन् भने सिर्जित सिमित अवसरमा समेत नातावाद, कृपावाद र घुसपैहले प्रभाव पारेको देखिन्छ । खासगरि निम्न वर्गिय परिवारका यूवायूवतिहरूलाई स्वरोजगारका लागि आवश्यक पूँजी संकलन गर्न समेत धौ धौ हुन्छ भने त्यहाँको जोखिम पनि बढि छ । त्यस्तै स्थानिय स्तरका पूँजीपतिले समेत वैदेशिक

रोजगारीमा जाने अवस्थामा ऋण सहयोग गर्ने अन्यथा सहयोग नगर्ने अवस्थाका कारण समेत आजको यूवापिढि वैदेशिक रोजगारीमा बढी संलग्न हुने देखिएको छ ।

४.५.२ शिक्षा प्रणालीमा दोष (Fault in Education System)

हालको शिक्षा प्रणाली सीपमूलक र व्यावहारिक भन्दा बढी सिद्धान्त केन्द्रित रहेको छ, फलस्वरूप श्रमवजारको भाग र उत्पादित जनशक्ति विच तालमेल आउन सकिरहेको छैन । जसले गर्दा शैक्षिक वेरोजगारी दिन प्रतिदिन बढिरहेको छ । हालको शिक्षा प्रणालीबाट उत्पादित जनशक्ति सीपविहिन हुनाले स्वरोजगार हुनुपनि सक्दैनन र स्थानिय स्तरका स-साना काम पनि गर्दैनन् फलस्वरूप आफू र आफ्नो परिवार हातमुख जोर्न सक्ने वनाउन वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न हुन्छन् ।

४.५.३ निर्वाहमुखी खेती प्रणाली (Subsistence Agriculture System)

हाम्रो कृषि प्रणाली अझै पनि निर्वाह मुखी छ अर्थात् कृषिमा व्यवसायिकरण हुन सकिरहेको छैन साथै यस्तो निर्वाहमुखि कृषि प्रणालीमा अर्धरोजगार तथा मौसमी वेरोजगार रहेको छ । साथै श्रमिकको उत्पादकत्व शून्य प्राय छ । जसले हुने गरेको छ । यसकारण पनि आम्दानिको अन्य विकल्प खोज्दा वैदेशिक रोजगारी उपयुक्त भएको देखिन्छ ।

४.५.४ न्यून तलबमान (Low Level of Salary)

शिक्षामा ठूलो लगानि गरी प्राप्त हुने रोजगारीबाट प्राप्त ज्यालादर भन्दा विना शिक्षा वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न हुँदा प्राप्त हुने तलबमान अधिक हुनु पनि वैदेशिक रोजगारीमा सहभागी हुनुको अर्को कारण हो । स्वदेशको रोजगारीबाट प्राप्त आयले सामाजिक प्रतिस्था कायम राख्नु गाह्रो पर्ने, आफ्नो आर्थिक अवस्था, परिवारको आवश्यकता, सन्तानका शैक्षिक आवश्यकता र प्रभावकारी स्वास्थ्य सुविधाको उपभोगमा समेत असर पार्नाले मानिसहरूको वैदेशिक रोजगारी प्रतिको आकर्षण बढेको देखिन्छ ।

४.५.५ सूचना तथा संचारको प्रभाव (Effect of Information and Communication)

सूचना तथा सञ्चारका साधनको बढ्दो प्रयोगका कारण पनि वैदेशिक रोजगारीका अवसर कामको प्रकृति, तलबस्केल सेवासुविधाको बारेमा सबै व्यक्तिहरू सू-सूचित हुन पाउछन् ।

त्यस्तै वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न अन्य व्यक्तिहरूसँग वैदेशिक रोजगार एजेन्सिहरू वैदेशिक रोजगारीमा जान इच्छुक व्यक्तिहरूसँगको सम्पर्क तथा समन्वय पनि सरल भएको छ । जसले गर्दा पनि मानिस वैदेशिक रोजगारीमा जान्छन् । त्यस्तै सूचना तथा सञ्चारका साधनबाट व्यक्तिहरूले आधुनिक प्रविधि, फेशन, महँगा फर्निचर, नयाँ नयाँ मोडलका घर, गाडीहरूको उपभोगको आकांक्षा बढाएको छ र जसलाई पूरा गर्न वैदेशिक रोजगारीमा सहभागि भएको पाइएको छ ।

४.५.६ सामाजिक प्रतिष्ठा कायम गर्न (To Maintain Social Dignity)

आज समाजका सदस्यहरू विचको भन्दा कामको प्रतिस्पर्धा चलिरहेको देखिन्छ । चाहे त्यो उपभोगमा होस वा अन्य चाडपर्व धार्मिक कार्यक्रम, वैवाहिक कार्यक्रम वा अन्य कुनै घटनाहरू हुन । यस प्रकार समाजका अन्य व्यक्ति सरह समान हैसियतका साथ जीवनयापन तथा भोजभतेर गरी सामाजिक प्रतिष्ठा कायम गर्न पनि वैदेशिक रोजगारीमा जाने गरेको देखिन्छ ।

४.५.७ ऋणग्रस्तताबाट मुक्ति पाउन (To Escape from Debtness)

निम्न वर्गिय घरपरिवार गरिवीको दुष्चक्रमा फसिरहेको छ । त्यो गरिवीको दुस्यक तोडेर आर्थिक उत्थान गर्नका निम्ती आ□ना आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्नको निम्ती वैदेशिक रोजगारीमा सहभागी भएको पाइएको छ ।

४.६ वैदेशिक रोजगारीबाट सिकेको सिप र त्यसको नेपालमा प्रयोगको विश्लेषण (Analysis Acquired Skills and its utilization in Nepal)

यस अनुसन्धानको नमुना छनोटमा परेका जनसंख्या वैदेशिक रोजगारीमा जाँदा कतिले सिप सिके र गएका थिए भने कति नसिकी गएको पाइयो । यसरी सिप सिक्नेहरूमा विद्युतीय काम गर्ने आदि रहेको पाइयो यसरी सिप सिक्नेहरूमा डाईभर, सिकर्मी, डकर्मी, विद्युतीय काम गर्ने आदि रहेको पाइयो जसलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.३४

विदेश जानु भन्दा पछि र पहिलाको सीपको अवस्था २०७२

क्र.स.	विदेश जानु पहिलाको सिप	संख्या	प्रतिशत	विदेशमा सिकेको सिप	संख्या	प्रतिशत
१	सिकर्मी	२६	१२.७	कुक	२१	१०.३
२	डकर्मी	३४	१६.९	वेटर	३४	१६.९
३	विद्युतीय काम गर्ने	२०	१०.०	विद्युतीय	२५	१२.७
४	ड्राईभर	१९	९.३	ड्राईभर	३७	१८.६
५.	काम नसिकने	१०१	५०.८	सिपनसिकने	८३	४१.५
	जम्मा	२००	१००.०		२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका लागि विश्लेषण गर्दा स्वदेशमा सिपसिकनेमा सिकर्मी १२.७ प्रतिशत , डकर्मी १६.९ प्रतिशत, विद्युतीय काम गर्ने १० प्रतिशत, ड्राईभर ९.३ प्रतिशत र काम नसिकने मा ५०.८ प प्रतिशत रहेको पाइयो । विदेशमा गएर सिप सिकनेहरूमा कुक १०.३ प्रतिशत, वेटर १६.९ प्रतिशत, विद्युतिय काम गर्ने १२.७ प्रतिशत , ड्राईभर १८.६ प्रतिशत र सिप नसिकने ४१.५ प्रतिशत पाइयो । नेपालमा कामगरी त्यहाँ पनि त्यही काम गर्नेले भने काममा अभै बढी दक्षता हासिल गर्न सकेको पाइयो ।

४.७ विदेशमा सिकेको सिप नेपालमा प्रयोग नगर्नुको कारण (Causes not utilization of Acquired skills in Nepal)

यस सर्वेक्षणको क्रममा विदेशमा सिकेको सिप नेपालमा आएर उपयोगमा ल्याइएको पाइएन । जुन सिप नेपालबाट नै सिकेर गएका थिए त्यही सिपनै फेरि नेपालमा अपनाईएको पाइयो ।

तालिका ४.३५

विदेशमा सिकेको सिप नेपालमा प्रयोग नगर्नुको कारण

क्र.स.	विवरण	संख्या	प्रतिशत
१	काम गर्ने उपयुक्त ठाउँ नपाउनु,	३१	१६.१
२	काम अनुसारको तलब नपाउनु	८७	४३.१
३	कुनै सिप नै नभएर	८२	४०.७
	जम्मा	२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

जस्तो सुकैकम तलब भए पनि नेपालको तुलनामा विदेशको तलब आलि बढी नै हुने कारणले नै नेपाली विदेशीन थालेका हुन् । त्यही डकमीले यहाँ कम तलब हुन्थ्यो भने उत्रा त्यही पेशा अगाल्दानि उताको कमाई बढी हुन जान्छ ।

नेपालमा आफ्नो सिप प्रयोग नगर्नुको कारण अनुसन्धान गर्दा काम गर्ने उपयुक्त ठाउँ नपाउनुमा १६.१ प्रतिशत, काम अनुसारको तलब नहुनुमा ४३.२ प्रतिशत, कुनै सिपनै सिकेर नआएकोमा ४०.७ प्रतिशत रहेको पाइयो । यसरी विभिन्न कारणले गर्दा नेपालमा फेरि स्थापित हुनु नसकी पटक पटक विदेशनै गएको पाइयो ।

४.८ वैदेशिक रोजगारीमा सुरक्षात्मक स्थिति (Security of Foreign Employment)

यस अनुसन्धानको नमुना छनोटमा परेका व्यक्तिहरू सँग विभिन्न छलफल र प्रश्न उत्तर गर्दा उनीहरूको सुरक्षात्मक स्थितिको बारेमा विश्लेषण गरिएको थियो जुन तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ४.३६

कामदारहरूको सुरक्षाहरू स्थिति २०७२

क्र.स.	विवरण	संख्या	प्रतिशत
१	जिवन विमा	१०१	५०.८
२	औषधी उपचार	७१	३५.५
३	विदा तलब	२८	१३.७
	जम्मा	२००	१००.०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७२

माथिको तालिका अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरूको सुरक्षात्मक स्थिति पनि तयति राम्रो देखिएन । माथिको तिनओटै सुविधा पाउनु पर्ने मा जीवन विमा ५०.८ प्रतिशतले, औषधी उपचार ३५.५ प्रतिशतले र विदा बस्दाको तलब पाउने जम्मा १३.७ प्रतिशत मात्र छन् । यसबाट प्रष्ट हुन्छ कि सबै कुराहरूको सुरक्षात्म स्थिति पनि जानुक नै छ ।

४.९ वैदेशिक रोजगारीमा देखा परेका समस्याहरू (Problem of Foreign Employment)

जुनसुकै कुराको पनि राम्रो र नराम्रो पक्षहरू अवश्य पनि रहेको छ । नराम्रो पक्षलाई पहिचान गरी त्यसको समस्या समाधान गरी अगाडि बढ्न सकेमा त्यसबाट पनि फाइदा हुनसक्छ । वैदेशिक रोजगारीमा पनि विभिन्न समस्या र चुनौतीहरू रहेका छन् । यी समस्याहरू लाई केही हदसम्म भएपनि समाधान गरिएमा वैदेशिक रोजगारीमा डरको भावलाई हटाइ निश्चिन्त भएर जान सकिने कामदारहरूले बताए । वैदेशिक रोजगारीका समस्याहरू निम्न रहेको अध्ययन बाट पत्ता लाग्यो ।

१. म्यानपावर र दलालले दुःख दिनु (Hurdle by man power and agents)

नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरूलाई तपाईंलाई वैदेशिक रोजगारीको शिलशिलामा दलाल र म्यानपावरले सहयोग गरे गरेनन् भन्ने प्रश्नमा उनीहरूको उत्तर, यस्तो थियो। वैदेशिक रोजगारीको सिलसिलामा पहिलो ठग्ने दलाल रह्यो उसले लाग्ने भन्दा दोब्बर पैसा उठायो, त्यस्तै म्यान पावरले पनि नेपाल सरकारले तोकेको रकम भन्दा ज्यादै धेरै लिने गरेको एउटा काम भनी अर्को काममा पठाएको जस्ता धेरै समस्याहरू आइपरेको पाइयो ।

२. श्रमशोषण (Labour Exploitation)

वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिहरू मध्य ५० प्रतिशतले कामगरे अनुसारको तलब नपाएको स्थलगत सर्वेक्षण बाट पत्ता लाग्यो । काम ८ घण्टा देखि १३ घण्टा सम्म गर्नुपर्ने तर तलब काम गरे अनुसारको नदिने, समयमा नदिने, उक्त देशको नागरिक र आफूमा समान काममा पनि समान व्यवहार र ज्याला नपाइएको जस्ता समस्याहरू रहेको पत्ता लगाइयो ।

३. शारीरिक शोषण (Physical Exploitation)

नमुना छनौटमा परेको व्यक्तिहरूलाई सोधिएको प्रश्नमा उनीहरूको जवाफमा, वैदेशिक रोजगारीमा खाडी मुलुकमा महिला कामदारहरूले भोग्नु परेको प्रमुख समस्या भनेको नै शारीरिक शोषण रहेको पाइयो । उनीहरू कार्यस्थल समकक्षी पुरुष कामदार बाट र घरमा काम गर्दा घर मालिकबाट बढी मात्रामा शारीरिक शोषण हुने गरेको पत्ता लाग्यो ।

सर्वेक्षणमा सहभागी १० जना महिला मध्ये ८ जना अर्थात् ८० प्रतिशत महिला शारीरिक शोषणमा परेको कुरा सर्वेक्षणबाट पत्ता लाग्यो ।

४. कार्य गर्दा जोखिम सम्बन्धी समस्या (Problem of risk at working period)

विदेशमा काम गर्दा धेरै जोखिम हुने क्षेत्र भनेको कलकारखानामा, निर्माण क्षेत्रमा विद्युतीय कार्य गर्दा विशेष सावधानी अपनाउनु पर्ने र सानो गल्लिले पनि आफ्नो ज्यान जान सक्ने अड्ग भड्ग हुन सक्ने भएकोले सावधानका साथ काम गर्नुपर्ने सहभागीहरूले बताए ।

४.१० प्राप्तिको सारांश (Summary of the Finding)

यस अध्ययनमा वैदेशिक रोजगारीको अवस्थाको वैदेशिक रोजगारीले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा परेको प्रभाव, वैदेशिक रोजगारीका समस्याहरू वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने कारण जस्ता कुरालाई तथ्याङ्कीय आधारमा र त्यसलाई व्याख्या गरी स्पष्ट पार्न खोजिएको छ । जसलाई स्पष्ट पार्न तथ्य परक तथ्याङ्क र सूचना समावेश गरिएको छ । यस अध्ययनमा अनुसन्धानको विश्लेषणको आधारमा पत्ता लगाइएको कुराहरूलाई प्राप्तीको सारांशलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ । यो अध्ययन उद्देश्यमूलक नमुना छनौटको आधारमा गरिएको छ । थुमी गा.वि.स. बाट २०६८ साल देखि २०७२ साल सम्म वैदेशिक रोजगारीमा गएका राष्ट्रहरू बाट ५ वटा राष्ट्रहरू UAE , मलेसिया, कतार, दुबई र ओमन गएका २०० जनाबाट १०० प्रतिशतलाई नमुना छनौट गरी अनुसन्धान गरिएको छ । यस शोधको सारांश लाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने कारण, वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिहरूको आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण गर्नु, उनीहरूको परिवारका बालबालिकाहरूको शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्नु, वैदेशिक रोजगारीमा देखा पर्ने समस्याहरू पत्ता लगाउनु र समाधानका उपायहरूको खोजी गर्नु यस अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य हो ।

-) यस शोध पत्रको अध्ययन एकमा वैदेशिक रोजगारीको अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनका सिमाहरू आदि समावेश गरिएको छ ।
-) यो अनुसन्धान वर्णनात्मक अनुसन्धान हो । यसमा वर्णनात्मक, तुलनात्मक, विश्लेषणात्मक विधि अपनाइएको छ । यो अध्ययन नमुना

छनोट विधिको आधारमा स्थलगत सर्वेक्षणमा आधारित छ । तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू अर्न्तवार्ता प्रश्नावली प्राथमिक स्रोत हुने भने वैदेशिक रोजगार विभाग, तथ्याङ्क कार्यालय, गा.वि.स., जि.वि.स. पत्र पत्रिका लेख आदि द्वितीय तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू हुन् ।

-) नमुना छनोट गर्दा वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिहरू मध्ये १९० जना पुरुष र १० जना महिला गरी जम्मा २०० जनालाई लिइएको छ ।
-) सहभागी कामदारहरूको परिवार संख्या ४४७ जना जसमा पुरुषको संख्या २०८ जना र महिलाको संख्या २३९ जना रहेको पाइयो ।
-) नमुना छनोटमा परेका व्यक्तिहरूको परिवारको संख्या उमेरको आधारमा ०-४ वर्षका १२.३ प्रतिशत, ६-१५ वर्ष १४.१ प्रतिशत, १६-२५ वर्षका २२.२ प्रतिशत, २६-४० का १७.४ प्रतिशत, ४१-६० का १७.९ प्रतिशत र ६० देखि माथि का १६.१ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
-) वैदेशिक रोजगारीमा जानेमा सबैभन्दा बढी २६-३५ वर्षका व्यक्तिहरू ३८.१३ प्रतिशत र सबैभन्दा कम ४०-४९ वर्षका ११.८६ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
-) वैदेशिक रोजगारीमा जाने सबै भन्दा बढी जनजाति ३२.२ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
-) वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिहरूको शैक्षिक स्तर सबैभन्दा बढी निम्न माध्यमिक शिक्षा पूरा गरेका ५५.९ प्रतिशत र सबैक भन्दा कम उच्च शिक्षा पूरा गरेका १०.१ प्रतिशत पाइयो ।
-) सहभागी कामदारहरूले वैदेशिक रोजगारीमा जानुपूर्व कृषि, व्यापार, जागिर, घरेलु उद्योग जस्ता कार्य गरी कूल औसत वार्षिक आमदानी रु ९६,०५५ पाइयो । पश्चात् होटल, करकारखाना, घरेलु क्षेत्र र निर्माण क्षेत्रमा कार्य गरी कूल औसत वार्षिक आमदानी रु ३,९९,००० रहेको पाइयो ।
-) वैदेशिक रोजगारीमा जानुपूर्व कामदारहरूले स्वदेशमा कृषिबाट ४६.८ प्रतिशत, व्यापारबाट २१.१ प्रतिशत, जागिरबाट १६.१ प्रतिशत र घरेलु उद्योगबाट १६ प्रतिशत आमदानी गरेको पाइयो ।

-) वैदेशिक रोजगारीमा गए पछि कामदारहरूको वार्षिक होटलबाट २.०६ प्रतिशत, कृषि तथा पशुपालनबाट ३.२८ प्रतिशत, व्यापार व्यवसायबाट १०.०३ प्रतिशत, नोकरीबाट ४.४४ प्रतिशत र स्वदेशी रोजगारबाट ८०.२० प्रतिशत आम्दानी रहेको पाइयो ।
-) सहभागी कामदारहरू वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व वार्षिक ४०,०० हजारसम्म आम्दानी गर्ने २५ प्रतिशत, ४०,०००-८०,००० सम्म आम्दानी गर्ने ६० प्रतिशत, ८०,०००-१,२०,००० सम्म आम्दानी गर्ने १५ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
-) नमुना छनौट परेका व्यक्तिहरूको वैदेशिक रोजगारीमा जानुपूर्व उपभोगमा ६२.३ प्रतिशत, शिक्षामा ७.८ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा ७.८ प्रतिशत, चाडपर्वमा ६.६ प्रतिशत र अन्यमा १५.६ प्रतिशत खर्च गरेको पाइयो ।
-) वैदेशिक रोजगारीमा गएपछि उनीहरूको उपभोगमा ४२.४ प्रतिशत, शिक्षामा १२.१ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा ६.१ प्रतिशत, चाडपर्वमा ३०.३ प्रतिशत र अन्य क्षेत्रमा ९.१ प्रतिशत खर्च गर्ने गरेको पाइयो ।
-) वैदेशिक रोजगारीमा जानुपूर्वको वार्षिक कुल खर्च रु १,९४,००,००० र वैदेशिक रोजगारीमा गएपछि वार्षिक कूल खर्च रु ७,०५,००,००० रहेको पाइयो ।
-) सहभागी कामदार मध्य आम्दानीको ६०,०००-१,००,००० सम्म खर्च गर्ने ३०.५ प्रतिशत, १,००,०००-१,४०,००० सम्म खर्च गर्ने २७.१ प्रतिशत, १,४०,०००-१,८०,००० सम्म खर्च २५.४ प्रतिशत, १,८०,०००-२,२०,००० सम्म खर्च गर्ने १० प्रतिशत र २,२०,००० भन्दा माथि खर्च गर्ने ६.७ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
-) नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरूको बालबालिका वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व सरकारी विद्यालय जाने ८९.४ प्रतिशत र निजी विद्यालय जाने १०.६ प्रतिशत थियो भने वैदेशिक रोजगारी पश्चात सरकारी विद्यालय जाने ४२.६ प्रतिशत र निजी विद्यालय जाने ५७.४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

-) नमुना छनौटमा परेका व्यक्तिहरू वैदेशिक रोजगारीमा जानुको कारण आर्थिक कारणमा ५०.८ प्रतिशत, शैक्षिक कारणले १९.४ प्रतिशत, पारिवारिक कारण १२.७ प्रतिशत, सामाजिक कारण ६.७ प्रतिशत, राजनैतिक कारणमा १०.४ प्रतिशत पाइयो ।
-) विदेशमा रहँदा कामदारको सुरक्षात्मक स्थिति अन्तर्गत जिवन विमा गर्ने ५०.८ प्रतिशत, औषधि उपचारको सुविधा पाउने १३.७ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
-) वैदेशिक रोजगारीमा देखिने समस्याहरूमा मेनवावर र दलालले दुःख दिनु, श्रम शोषण शारीरिक शोषण, कार्य गर्दा आफ्नो शरीरको जोखिम जस्ता समस्याहरू देखियो ।

अध्याय पाँच (CHAPTER FIVE)

५ निष्कर्ष र सुझाव (Conclusion and Recommendation)

वैदेशिक रोजगारिले शैक्षिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा पुऱ्याएको प्रभावको यो एक क्षेत्रगत अध्ययन हो । यसका विभिन्न सकारात्मक र नकारात्मक प्रभावहरू रहेका छन् । यस अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्ष र सुझावहरूलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ निष्कर्ष (Conclusion)

यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य वैदेशिक रोजगारीका लागि खाडी राष्ट्र गएका यूवाहरूको आर्थिक तथा शैक्षिक स्तर पहिचान गरिएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने कारणहरू पत्ता लगाउने काम गरेको छ र यो अध्ययनले वैदेशिक रोजगारीको अवस्था कस्तो छ भन्ने प्रष्ट पारेको छ ।

- १) २०६८ सालदेखि २०७२ सालसम्ममा ५ वडामा पनि २६४ जना खाडी मुलुक गएको पाइयो यसले थुमी गा.वि.स. को वैदेशिक रोजगारीको अवस्थालाई देखाइएको छ ।
- २) १८ वर्ष देखि ४९ वर्ष सम्मका महिला तथा पुरुष कामदारहरू विदेशिएको पाइयो ।
- ३) कामदारहरूले वैदेशिक जाँदा अधिकांश कामदारहरू सिप बिना नै जाने सिप भएकाहरूले पनि नेपालमा जानेको सिप र उताको कामको प्रवृत्तिको तालमेल नहुँदा सिप बिहिन जस्तै हुन जसको कारणले गर्दा कम तलब पाउने काम गर्न हुने जस्ता समस्याहरू र कठिनाईहरू भएको पाइयो ।
- ४) कामदारहरूको वैदेशिक रोजगारीमा जानु पूर्व र पछि खर्चका क्षेत्रहरू भनेको उपभोग शिक्षा स्वास्थ्य र अन्य रहेको पाइयो तर खर्च गर्ने प्रवृत्ति भने पहिलाको भन्दा पछिको बढी रहेको पाइयो ।
- ५) वैदेशिक रोजगारीको वर्तमान अवस्थालाई हेर्दा हाल सम्म ११० वटा मुलुक वैदेशिक रोजगारीका लागि खुला गरिएको छ ।

-)] वैदेशिक रोजगारीकोबाट नेपाली कामदारहरूको आर्थिक तथा शैक्षिक स्थितीमा सुधार आएको देखिन्छ । जसले गर्दा उनीहरूको बालबालिकाको शिक्षाको पहुँचमा पनि सुधार र वृद्धि भएको देखिन्छ ।
-)] वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त आम्दानी खाद्यान्न लत्ताकपडा, शिक्षा, स्वास्थ्य, चाडपर्व तथा घर पुननिर्माण जस्ता कार्यमा खर्च भएको देखिन्छ भने वचत खासै उत्पादन मूलक क्षेत्रमा लगानी गरेको देखिदैन ।
-)] वैदेशिक रोजगारी जानुपूर्व कुल बालबालिकाका मध्येका ८९.४ प्रतिशत ससरकारी विद्यालय र १०.६ प्रतिशत निजी विद्यालयमा अध्ययन गर्ने गरेकोमा वैदेशिक रोजगारमा पछि सामुदायिक विद्यालयमा ४२.६ प्रतिशत र निजी विद्यालयमा ५७.४ प्रतिशत अध्ययन गर्ने गरेको देखिन्छ ।
-)] वैदेशिक रोजगारीले अध्ययन क्षेत्रको आर्थिक अवस्थामा सुधार आएको छ । वि.सं. २०७१ लाई आधार भन्दा २०० घरधुरीको वार्षिक कुल आय रु १,९२,११,०००/- र औषत आय रु ९६,०५५ वैदेशिक रोजगार पूर्व रहेकोमा वैदेशिक रोजगार पछि वार्षिक कुल आय रु ७,९८,००,००० र औषत आय रु ३,९९,०००/- रहेको देखिन्छ ।
-)] वैदेशिक रोजगारीबाट नेपाली कामदारले सिप र क्षमताको विकास भए पनि विभिन्न कारणले उक्त सीप र क्षमता नेपालमा प्रयोग नभएको पाइयो ।
-)] धेरै नेपालीहरू वैदेशिक रोजगारीको क्रममा ठगीने भनेको काम र ज्याला नपाउने महिला कामदारहरू शारीरिक शोषणमा पर्ने गरेको पाइयो ।
-)] वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिहरूको शैक्षिक अवस्थालाई हेर्दा प्राथमिक शिक्षा पूरा गर्ने २० प्रतिशत, निम्नमाध्यमिक तह पूरा गर्ने ५५.६ प्रतिशत, माध्यमिक तह पूरा गर्ने १३.५ प्रतिशत उच्च शिक्षा पढेका १०.१ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
-)] वैदेशिक रोजगारी प्रश्चात शिक्षा प्रति सकारात्मक सोचको विकास भएको पाइयो ।
-)] वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने कारणहरूमा आर्थिक अवस्था कमजोर हुनु, राजनैतिक कारणले देशमा बस्ने वातावरण नहुनु परिवारको आर्थिक तथा

शैक्षिक स्तरमा सुधार गर्नु, सामाजिक कारणमा समाजमा अरु विदेश गएर कमाएको देख्नु जस्ता कारणहरु रहेको पाइयो ।

५.२ सुझावहरू (Recommendations)

नेपाली वैदेशिक रोजगार व्यवसाय थुप्रै समस्याहरुबिच जकडिएको पाइन्छ । त्यसैले वैदेशिक रोजगारलाई सुधार गर्नको लागि यस अध्ययनमा प्राप्त नतिजाको आधारमा केही नीति तथा कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२.१ नीति सम्बन्धी सुझावहरू (Policy Related Recommendations)

- १) सरकारले वैदेशिक रोजगारी सम्बन्धी स्पष्ट नीति बनाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- २) वैदेशिक रोजगारीमा जानुको कारणमा आर्थिक समस्याको कारणले ५०.८ प्रतिशत रहेको छ । त्यसकारणले सरकारले गरिबी निवारण सम्बन्धी कार्यक्रमहरु ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।
- ३) वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न युवाहरुमा सबैभन्दा बढी नि.मा.वि. शिक्षा हासिल गर्ने ५५.९ प्रतिशत रहेको छ । यो जनशक्ति प्राविधिक शिक्षा नलिई विदेश गएकाले उपयुक्त काम गर्न नपाएको देखिन्छ । उच्च शिक्षा प्राविधिक शिक्षा निःशुल्क दिनुपर्ने देखिन्छ ।
- ४) विदेशमा रहँदा कामदारको सुरक्षात्मक स्थिति अन्तर्गत जिवन बिना गर्ने ५०.८ प्रतिशत रहेको पाइयो । वैदेशिक रोजगारीमा जाने सबैलाई अनिवार्य जिवन बिना गर्नुपर्ने नीति ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सुझावहरू (Practice Related Recommendations)

- १) वैदेशिक रोजगारीमा जानुभन्दा अगाडि वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न घरपरिवारको वार्षिक आमदानी रु १,९२,११,०००/- र खर्च रु १,९४,००,०००/- छ भने घाटा रु १,८९,००० रहेको छ । चाडपर्व खर्च र अन्य फजूल खर्चलाई कम गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- २) वैदेशिक रोजगार पश्चात्को आम्दानी रु ७,९८,००,०००/- र खर्च रु ७,०५,००,०००/- छ भने बचत ९३,००,०००/- रहेको छ । यो बचतलाई उत्पादन मूलक क्षेत्रमा खर्च गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ३) वैदेशिक रोजगारमा संलग्न घरपरिवारको वैदेशिक रोजगारमा जानुभन्दा अगाडि शैक्षिक क्षेत्रमा ७.८ प्रतिशत लगानी गरेको छ भने वैदेशिक रोजगार पश्चात् १२.१ प्रतिशत लगानी गरेको पाइयो । आम्दानीमा वृद्धि भए अनुसार शिक्षामा लगानी गरेको पाइएन । तसर्थ शैक्षिक क्षेत्रमा लगानी बढाउनु पर्ने देखिन्छ ।

५.२.३ आगामी अनुसन्धानसँग सम्बन्धित सुझावहरू (Further Research Related Recommendations)

- १) वैदेशिक रोजगारीले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन मात्र यस शोधपत्र समावेश छ भने आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रको अध्ययन गर्न सकिने छ ।
- २) आर्थिक, सामाजिक तथा शैक्षिक तीनवटै क्षेत्रको अध्ययन गर्न सकिने छ ।

सन्दर्भसूची (References)

- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (२०६९), राष्ट्रिय जनगणना २०६८ संक्षिप्त नतिजा काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग. (२०६८) राष्ट्रिय जनगणना २०६८ काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।
- गा.वि.स. प्रोफाइल पुस्तिका (२०७१). गोरखा थुमी गा.वि.स.
- जिल्ला विकास समिति (२०६९) वार्षिक जिल्ला विकास योजना आर्थिक वर्ष २०६९/७०, सूचना तथा अभिलेख केन्द्र, गोरखा
- तथ्याङ्क कार्यालय (२०७१). नेपालमा वैदेशिक रोजगारीको संक्षिप्त अवलोकन काठमाडौं नेपाल राष्ट्र बैङ्क
- नेपाल राष्ट्र बैङ्क (२०६२) अनुसन्धान विभागले गरेको अध्ययनहरूको संगालो काठमाडौं : वर्ल्ड भिजन अनामनगर ।
- नेपाल र मेश्वर (२०७०) वैदेशिक रोजगारीका अवस्था र चुनौतीहरू काठमाडौं : पैखी प्रकाशन ।
- पण्डित, सूर्य कुमार (२०५७) नेपालमा वैदेशिक रोजगार काठमाडौं : वैदेशिक पत्रकार संघ ताहाचला
- पोखरेल, नारायण दत्त (२०६७) वैदेशिक रोजगारीले पारेको प्रभाव पाँचवटा जिल्लाको अध्ययन अप्रकाशित शोधपत्र समाज शास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर ।
- पोखरेल, राजिव (२०५७) वैदेशिक रोजगारीको एक अध्ययन काठमाडौं : साग्रीला प्रकाशन,
- भुसाल भोजराज र ओझा मोहनकृष्ण (२०७०) नायवसुध्वा प्रतियोगिता काठमाडौं : सञ्जीवनी प्रज्ञान प्रकाशन प्रा.लि
- राष्ट्रिय योजना आयोग (२०६४) दशौं पञ्चवर्षीय योजना (२०५९-०६४) काठमाडौं . राष्ट्रिय योजना आयोग ।
- रेग्मी, धान्यप्रसाद (२०६९) वैदेशिक रोजगारीले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव अप्रकाशित शोधपत्र त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अर्थशास्त्र विभाग कीर्तिपुर ।
- रेग्मी, हेमराज (२०६४) लेबर स्टाटिस्टिक्स काठमाडौं. श्री ५ को सरकार तथ्याङ्क विभाग ।
- लम्साल मनोज (२०७१) शिक्षा रोजगारी र वैदेशिक रोजगारी, काठमाडौं वोटर्न प्रकाशन ।

वैदेशिक रोजगार विभाग (२०६८) वार्षिक प्रतिवेदन (२०६८/६९) काठमाडौं : वैदेशिक रोजगार विभाग ।

शर्मा, चिन्तन, (२०६६) नेपालको रेमिटेन्स काठमाडौं : कपीराइट प्रकाशन ।

सिटौला लक्ष्मण (२०६८) वैदेशिक रोजगार अभिमुखीकरण काठमाडौं : आर.डी.एन. प्रकाशन ।

श्रम मन्त्रालय (२०६८) वैदेशिक रोजगारीका विविध पक्षहरु काठमाडौं : श्रम मन्त्रालय ।

श्रम मन्त्रालय (२०६८) श्रम तथा रोजगार अर्धवार्षिक पत्रिका वर्ष ४ अंक १ काठमाडौं : नेपाल सरकार ।

ज्ञावाली भाष्कर (२०६८) नेपालमा रेमिटेन्स बढ्दो छ काठमाडौं : भिजन नेपाल पब्लिकेशन ।

